

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

21. YÜZYILDA DEMOKRASİ VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: BİR LİTERATÜR İNCELEMESİ

THE RELATIONSHIP BETWEEN DEMOCRACY AND ECONOMIC GROWTH IN THE 21ST CENTURY: A LITERATURE REVIEW

Yrd. Doç. Dr. Serap BARIŞ¹

Mehmet ERDOĞMUŞ²

ÖZ

Demokrasi ve ekonomik performans arasındaki ilişkiler sosyal bilimciler özellikle de ekonomistleri son birkaç yüzyıldır ilgilendiren konulardandır. Ancak son dönemlerde özellikle Orta Doğu'da yaşanan demokratikleşme hareketleri, demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yeniden gündeme gelmesine neden olmuştur. Bu çalışma ile demokrasi ile gelişme-büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen farklı görüşleri sunarak, iki kavram arasındaki ilişkinin daha belirgin hale getirilmesine katkı sağlamak ve özellikle ampirik çalışmalar ışığında 21. yüzyılda bu ilişkinin nasıl olduğunu (varlığı/yokluğu, yönü, derecesi) irdelemek amaçlanmıştır. Yapılan kuramsal ve ampirik değerlendirmede, genel anlamıyla ekonomik büyüme açısından demokratik kurumların daha elverişli (olumlu) olduğu söylenebilir. Bu sonuç, demokrasi ile ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki olduğunu ifade eden *Bağdaşma Yaklaşımını* desteklemektedir. Türkiye'de demokrasi-ekonomik büyüme ilişkisini araştıran az sayıda çalışma incelendiğinde, uluslararası literatürdeki her üç görüşe uygun sonuçların elde edildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Ekonomik Büyüme, Demokratik Kurumlar.

JEL Sınıflandırma Kodları: O43, B25.

ABSTRACT

The relationship between democracy and economic performance has been the subject of interest to social scientists, especially economists, for the past few centuries. However, the democratization movements experienced in the Middle East recently have caused the relationship between democracy and economic growth to become a current issue. The study aims to contribute making the relation between democracy and development-growth more prominent by presenting different views that are related to these two concepts, and to examine how this relation (presence/absence, direction, grade) in the 21st century particularly in the light of empirical studies. Following the theoretical and empirical evaluation, it can be claimed in general that the democratic institutions are more favorable (positive) in terms of economic growth. This result supports the *Compatibility Perspective* that expresses a positive relationship between democracy and economic growth. Considering the small number of studies investigating the relationship of democracy and economic growth in Turkey, it is seen that the results are in accordance with all three views in the international literature.

Keywords: Democracy, Economic Growth, Democratic Institutions.

¹ Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, serap.baris@gop.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3905-4746>

² Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, merdogmus@cumhuriyet.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9700-630X>

JEL Classification Codes: O43, B25.

1. GİRİŞ

Dünya üzerindeki ülkeler incelendiğinde, kimi ülkelerin iktisadi açıdan başarılı bir performans sergiledikleri ve gelişmiş ülke konumunda buldukları, kimi ülkelerin ise düşük bir ekonomik performans gösterdikleri ve az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülke oldukları görülmektedir. Ülkeler arasındaki bu ekonomik gelişmişlik farklılıkları konusunda değişik görüşler mevcuttur. Buradaki ilk yanıt Solow modelinden gelmektedir. Modele göre durağan durumdaki işçi başına çıktıyı, fiziksel sermaye ve beceri gibi özel girdilerin yatırım oranı, işgücü artış hızı ve bu girdilerin verimliliği belirler. Sermaye, eğitim ve verimlilik verileri de Solow hipotezini güçlü bir şekilde desteklemektedir (Jones, 2001: 163). Ancak Solow modelinin getirdiği yanıt, “Neden bazı ülkeler diğerlerine göre daha fazla/az yatırım yapmaktadır? şeklinde bazı ek sorulara yol açmaktadır. İşte bu sorunun cevabı bazı teorisyenlere göre “ekonominin altyapısı ve kurumları”dır. Bu teorisyenlerin görüşü doğrultusunda ortaya çıkan ve 1990’lı yıllarda gelişen kurumsal iktisat yaklaşımı da büyümeyi açıklamada geleneksel iktisadi görüşün dikkate almadığı kurumsal faktörlere vurgu yapmaktadır. Bir ekonominin altyapısı (yasalar, düzenlemeler, hükümet politikaları) ve kurumları uzun dönem ekonomik başarıyla yakından ilintili olan bireylerin uzun dönemli sermaye, beceri ve teknolojiye yatırım yapmayı ne ölçüde arzu edeceklerinin temel belirleyicisi olmaktadır (Jones, 2001: 148). Özetle bu geleneksel faktörler büyümenin nedeni değil, sonucu olarak değerlendirilebilir. Bu altyapı üretimi ve yatırımı teşvik ederse ekonominin başarılı olacağı söylenebilir. Acemoğlu ve Robinson’a göre (2014) de ülkelerin iktisadi performanslarını belirleyen unsurlardan birisi, sahip oldukları kurumlardır. Dolayısıyla bir ekonominin sahip olduğu kurumlar ve alt yapı büyüme analizlerinde odaklanılması gereken temel noktayı oluşturmaktadır. Ekonomilerin sahip olduğu kurumsal altyapının en önemli unsurlarından biri demokrasidir. En basit bir tanımlama ile “*halkın kendi kendini yönetmesi*” olarak tanımlanabilen demokrasi, ülkelerin ekonomik performanslarını doğrudan ya da dolaylı yollarla etkileyebilmektedir. Hatta Friedman (1962) gibi bazı yazarlara göre demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki karşılıklıdır ve iki değişken karşılıklı olarak birbirini güçlendirmektedir. Bu etkinin gücü ise ülkelerdeki demokrasi düzeyine bağlı olabileceği gibi ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile de ilgilidir.

Az gelişmiş ülkelerin siyasi özellikleri incelendiğinde, genellikle gelişmiş batı demokrasilerinden farklı olarak, siyasi gücün nispeten küçük bir kesimde (geleneksel prensler ve şeyhler, yüksek rütbeli askeri amirler, kıdemli idareciler, genel cemiyet yöneticileri, toprak ağaları, büyük iş adamları vs.) bulunduğu anlaşılabılır (Berber, 2011: 225). Ayrıca çoğulcu demokrasiyi benimseyen büyük bir kesim az gelişmiş ülkenin farklı siyasi mekanizmaları aramakta olduğu, kimi zaman anayasa dahil, yazılı hukuk kurallarına uymadıkları sık görülen bir durumdur (Han ve Kaya, 2012: 26). Buna karşılık gelişmiş ülkelerin çoğunda, demokratik kurumların var olduğu görülmektedir. Ancak bu durumlardan yola çıkarak demokrasi kurumunun mutlak anlamda ekonomik büyümeyi gerçekleştirdiği sonucunu çıkarmak güçtür. Örneğin çoğu genç demokrasilerde, insanların yaşam koşullarında neredeyse hiçbir iyileşme görülmezken, birtakım otoriter rejime sahip ülkelerde etkileyici iktisadi başarıların görüldüğünü belirtmek gerekir (Saxer, 2009: 55). Nitekim pek çok ampirik çalışmada -beklenilenin aksine- demokrasi ile otokrasilerin ekonomik büyüme üzerindeki performanslarının önemli sayılabilecek farklılıklar göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Hakimiyet türü olarak demokrasinin, bir ülkenin ekonomik performansını ne derecede etkilediği konusu, halen tartışmaya açık bir konudur (Faust, 2006: 62). Buradan hareketle çalışmanın amacı, demokrasi ile büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen farklı görüşleri sunarak iki kavram arasındaki ilişkinin daha belirgin hale getirilmesine katkı sağlamak ve özellikle ampirik çalışmalar ışığında 21. yüzyılda bu ilişkinin nasıl olduğunu (varlığı/yokluğu, yönü, derecesi) irdelemektir. Bu amaçla betimsel analiz yönteminin kullanıldığı çalışma, girişi takiben şu şekilde organize edilmiştir: İlk olarak demokrasi ve büyüme konusundaki teorik yaklaşımlar açıklanacaktır. İkinci olarak, demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki etkileşimi sağladığı kabul edilen kanallar aktarılacaktır. Daha sonra ise iktisadi büyüme ile demokrasi ilişkisine yönelik ampirik çalışmalara yer verilecek, son kısımda ise genel bir değerlendirme yapılacaktır.

2. DEMOKRASİ İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK TEORİK DÜŞÜNCELER

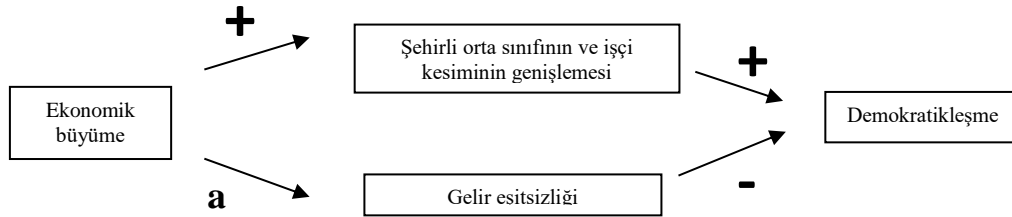
Demokrasi-ekonomik büyüme ilişkisine odaklanan ekonomistler ve siyaset bilimciler, II. Dünya Savaşı’nı izleyen yıllarda açık bir şekilde ifade etmeseler de demokrasinin ekonomik büyümeye göre geri planda kaldığı ve demokrasinin ekonomik büyümenin bir sonucu olduğu görüşünü savunmuşlardır. Bu düşünce doğrultusunda, batı

demokrasisine göre geri bir konumda bulunduğu düşünülen üçüncü dünya ülkelerine verilen iktisadi yardımlar neticesinde, bu ülkelerin geri kalmışlıktan kurtulup, liberal-demokratik ülkelere dahil olması umuluyordu (İnsel, 2006: 199).

1960 ve 1970’li yıllardaki entelektüel fikir akımının neticesinde, üçüncü dünya ülkelerinde demokrasinin geri planda tutulması gerektiği savunulmuştur. Üçüncü dünya ülkeleri için asıl mesele, ekonomik büyüme olarak görülüyordu ve ekonomik büyümenin ardından demokrasinin ekonomik büyümeyi takip edeceği düşünülüyordu (Adejumobi, 2000: 4). Ancak II. Dünya Savaşından sonraki dönemde hızla gelişen ülkelere bakıldığında, bunların içerisinde hem demokratik hem de otokratik rejime sahip ülkelerin bulunduğu görülebilir (Karakayalı ve Yanıkaya, 2006: 141). Bu nedenle belli bir iktisadi gelişmenin sonucunda demokratikleşmenin sağlanabileceği düşüncesi, tartışmaya açık bir görüştür. İktisadi gelişmenin, demokrasiyi uyardığı görüşü *Lipset Hipotezi* olarak bilinir (Barro, 1996: 2).

Şekil 1, ekonomik gelişmenin, demokratikleşmeyi nasıl etkileyebileceğine ilişkin bir örnek niteliğindedir. Şekil 1’e göre ekonomik gelişme, demokrasiyi iki yoldan etkilemektedir. Ekonomik gelişmenin demokrasi üzerinde, bir doğrudan pozitif etkisi, birde dolaylı negatif etkisi bulunmaktadır. Şekil 1’e göre ekonomik gelişme kentteki işçi sınıfını ve orta sınıfı pozitif yönde etkilemektedir. Bu olumlu etkiyi oluşturmaktadır. Ekonomik gelişmeye bağlı olarak yaşanan gelir eşitsizliği sonucu (işçi sınıfının radikalleşmesi, sınıflar arası kutuplaşmaya yol açma vs. nedenlerden dolayı) ekonomik gelişme, demokratikleşmeyi olumsuz etkileyebilecektir (Muller, 1995: 969). Ancak büyüme süreci içerisinde eşitsizliğin önce artacağını, daha sonraları belirli bir fert başı gelir seviyesinden itibaren ise azalmaya başlayacağını belirten Kuznets hipotezi (Şenses, 2014: 150) düşünüldüğünde, uzun vadede gelir eşitsizliğinin demokratikleşme üzerindeki negatif etkisinin azalacağı beklenebilir.

Şekil 1. Ekonomik Gelişme ile Demokratikleşme Arasındaki İlişki³

Kaynak: Muller, E. N. (1995). Economic Determinants of Democracy, *American Sociological Review*, 60(6): 966-982.

1980’lerde dünyanın büyük bir bölümünde meydana gelen küresel demokrasi dönüşümünün ardından, demokrasinin iktisadi büyümenin sonucu olduğu düşüncesinin aksine, demokrasi iktisadi büyümenin ön koşulu olarak kabul görmeye başlamıştır (Adejumobi, 2000: 4). 20. yüzyılın sonlarına doğru, eski tek partili komünist sistemler çözülmeye başlayıp, yerine demokratik rejimlerin gelmeye başlamasıyla, temel haklar ve vatandaşlık hakları geniş bir alana yayılmaya başlamıştır. Doğu Blok’unun yıkılmasının ardından Rusya ve birçok Orta ve Doğu Avrupa ülkesinin, piyasa ekonomisinin ve/veya demokrasinin temel nitelikteki özelliklerini taşıyan topluma geçiş yaptığını belirtmek gerekir (Friedman, 2014: 3-4). Rodrik’in (2009:173) belirttiği üzere, sosyalizmi terk eden ülkeler içerisinde en başarılı ekonomik performans gösteren ülkeler, en demokratik olanlar olmuştur. Ancak Doğu Blok’unun dağılmasının ardından, birçok ülkenin piyasa ekonomisine ve demokrasiye geçişi aynı anda gerçekleştirmesi, piyasa ekonomisi ile demokrasi arasında mutlak anlamda bir nedenselliği gerektirmez. Örneğin Çin Halk Cumhuriyeti’nde 1978 yılında gerçekleştirilen Deng Xiaoping Reformları neticesinde, ülke plan ekonomisini serbestleştirmesine rağmen, politik anlamda farklı siyasi fikirlerin rekabet halinde olduğu bir düzenlemeye kamusal ilginin söz konusu olmadığı, geniş ifade özgürlüklerin tanınmadığı ya da Batı demokrasisinin diğer unsurlarını taşımayan tek partili bir yapının devam ettiği görülmektedir⁴ (Friedman, 2014: 4). Ayrıca belirtmelidir ki serbest piyasa ekonomisi, az gelişmiş ülkelerin tamamının iktisadi kalkınması açısından, mutlak anlamda en iyi çözüm olmamıştır. Pek çok az gelişmiş ülkenin 1990’lı yılların sonlarında, liberal bir ekonomiye (dışa açılmasına, sermaye hareketlerinde serbestleşmeye gitmesine, kamusal işletmelerde

³ a, ters U ilişkisini göstermektedir ki ekonomik gelişmenin başlamasıyla gelir eşitsizliği önce artar sonra zamanla düşer.

⁴ Günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti’ndeki birçok vatandaş çalışmak istedikleri yerleri, kendi işlerini kurma ve diledikleri kişiyi istihdam etme konusunu, özgürce belirleyebilmektedir. Özel mülkiyetin sahip olunmasına ve biriktirilme yoluna gidilmesine, üretken varlıkların ve özel gayri menkullerin sahip olunmasına izin vermekle kalmayıp, bunların arzulandığını belirtmek gerekir (Friedman, 2014: 4).

özelleştirmeye gitmesine ve liberal bir piyasa yapısına geçmesine) geçmesine ve makroekonomik istikrarsızlık durumlarını gidermesine karşın, umdukları ekonomik büyümeyi sağlayamadıkları ifade edilmelidir (Yıldırım, 2011: 8). Bir görüşe göre, kapitalizmin gelişmesi sonucunda, toplumdaki sınıfsal güç dengesinin değişmesi (alt sınıfların gücünde artışın olmasına karşın toprak ağları sınıfının gücünde düşüşün meydana gelmesi) nedeniyle, kapitalizm demokrasi ile ilişkilidir (Huber vd., 1993: 74-75). Kuşat, kapitalist sistemin getirmiş olduğu özel mülkiyet, bireysel çıkarlar ve liberal girişim unsurları neticesinde, demokratik sistemlerin alt yapısını oluşturan belki de en mühim faktörün kapitalizm olabileceğini düşünmektedir (Kuşat, 2011: 127). İşçiler ve orta sınıfın kapitalizmin beraberinde getirdiği kentleşme, fabrika tarzı üretim, yeni iletişim ve ulaşım imkânları gibi unsurlar neticesinde daha önceleri söz konusu olmayan kendi başına organizasyon faaliyetlerini yapabilme kabiliyeti kazanmaya başladıklarını belirtmek gerekir (Huber vd., 1993:75).

Piyasa ekonomisi ile demokrasi arasındaki etkileşimin olabileceği düşüncesi, demokrasi ile ekonomik büyüme arasında da bir etkileşimin olabileceği fikrini beraberinde getirdiği ifade edilmelidir (Friedman, 2014: 6). Ekonomik büyüme ile demokrasi arasındaki ilişkiye yönelik yapılan çalışmalar ve geliştirilen teoriler incelendiğinde, çok farklı görüşlerin olduğu belirtilmelidir. Ortak bir sonucun çıkarılamamasının ardında, demokrasinin analizlerde farklı şekillerde ele alınması ve farklı analiz yöntemlerinin kullanılması yatmaktadır (Linggi, 2011: 33). İktisadi gelişme-büyüme ile demokrasi arasındaki ilişkiye yönelik yapılan çalışmalar ve geliştirilen teoriler incelendiğinde, çok farklı görüşlerin olduğu belirtilmelidir. Sirowy ve Inkeles göre, demokrasi ile iktisadi büyüme veya gelişme arasındaki ilişkiye yönelik teorik yaklaşımları üç grupta toplamak mümkündür. Bu yaklaşımlar sırasıyla şunlardır (Sirowy ve Inkeles, 1990: 128-134):

- a) Bağdaşma Yaklaşımı (The Compatibility Perspective),
- b) Çatışmacı Yaklaşım (The Conflict Perspective),
- c) Şüpheli Yaklaşım (The Skeptical Perspective).

2.1. Bağdaşma Yaklaşımı (The Compatibility Perspective)

Bağdaşma yaklaşımı, ekonomik gelişmenin kapsamlı olarak merkezi bir otorite tarafından yürütülmesine karşı çıkan bir görüştür. Bağdaşma yaklaşımının savunucuları, demokrasi ile gelişme kavramlarını birbiriyle uyumlu olan ve birbirini destekleyen iki unsur olarak görmektedirler (Sirowy ve Inkeles, 1990: 132-134). Bağdaşma yaklaşımının en önemli savunucularından biri Mancur Olson'dur. Olson (2002: 28-29) otokrasilerin, hâkim oldukları kaynakların bir kısmını hâkimiyet bölgelerindeki verimliliğin artmasını sağlayıcı özelliğe sahip kamusal malları temin etmek için kullansalar da bunu sadece toplumdan elde edebilecekleri net tutarı maksimize etmek için yapacaklarını ifade etmektedir. Bu nedenle otokrasilerde, vatandaşlardan otokratlara doğru bir yeniden dağılım söz konusudur. Olson (2002: 30) hem otokratların hem de çoğunluğun vergi gelirlerini kontrol etmesi nedeniyle topluma karşı geniş çaplı ilgi duymalarına karşılık, çoğunluğun (toplumsal piyasa gelirininde daha büyük bir kısmını kapsadığından) toplumsal verimliliğe karşı daha geniş ilgi duyduğunu belirtmektedir. Bunun neticesinde, çoğunluğun kendine doğru yeniden dağıtım yapma isteği, otokratlara göre daha düşük olmaktadır.

Demokrasinin ekonomik gelişme açısından pozitif sonuçlar doğuracağını düşünenlere göre, demokrasilerdeki hesap verme mekanizması neticesinde, iktidarlar üzerinde kaynakları daha etkin kullanma konusunda bir baskı yaratılacak ve bu durum ekonomik performansı olumlu etkileyecektir. Diğer yandan bu görüşü savunanlara göre, demokratik sistemlerde kriz ortamında hükümetin değiştirilebilmesi neticesinde, kriz ortamının daha rahat istikrara girmesi söz konusudur (Şanlısoy, 2010: 194). Demokratik sistemin geçerli olduğu yönetimlerde, iyi yönetemeyen idarecilerin, seçimler vasıtasıyla değiştirilmesi mümkün olmasına karşın, otokratik sistemlerin geçerli olduğu yönetimlerde iyi yönetemeyen idarecilerin değiştirilmesi ya mümkün olmaz ya da çok zor olur. Demokrasinin ekonomik gelişme üzerinde pozitif bir etki oluşturacağını düşünenlere göre, ayrıca otokratik rejimlerin savunma harcamalarını çok yüksek tutması neticesinde, verimli yatırım alanlarına aktarılacak yatırımlar, verimsiz kullanılmaktadır (Şanlısoy, 2010: 195-196). Faust'a göre (2006: 63), otokrasilerin aksine, demokrasilerdeki rekabet yanlısı iktisat politikası, ekonominin genelindeki verimliliğin gelişmesine olumlu yönde katkıda bulunmaktadır.

Beşkaya ve Manan'ın belirttiği üzere (2008: 2), demokrasilerde kişiler ile toplumun devlet yönetimine katılımı ve yönetimi desteklemesi önemli olduğu için, demokrasilerde kişilerin mülkiyet hakları güvence altına alınmakta, eğitim düzeyi yükseltilmekte, bireylerin daha huzurlu bir yaşam sürmeleri sağlanmakta ve kişilerin yaşam standartları yükseltilmektedir. Böylelikle bir toplumda hak ve özgürlükler temin edilerek üretimde verimlilik artışına sağlanmakta ve ekonomideki yatırım stokunda artış gözlenmektedir (Beşkaya ve Manan, 2008: 2). Faust

(2006:62), 1975-2000 dönemi açısından 81 gelişmekte olan ülke ve OECD ülkeleri için yaptığı ampirik çalışmasında, demokrasinin toplam iktisadi üretkenliği pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Dikta niteliğine sahip yönetime karşı olanlara göre, otokratik yöneticilerin ekonominin genel performansını en üst düzeye çıkarmaya yönelik bir ilgileri bulunmamaktadır (Przeworski ve Limongi, 1993: 51).

Demokrasi ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönde bir etkileşim olduğunu düşünenleri de kendi içerisinde üç gruba ayırmak mümkündür. Bazı iktisatçılara göre etkileşim doğrudan, bazılarına göre bu etkileşim dolaylı (farklı kanallar aracılığıyla) gerçekleşirken, bazılarına göre de hem doğrudan hem de dolaylı etkileşim olabilmektedir. Örneğin Yeni Kurumsalcı bakış açısına göre demokrasi; demokratik kurumların uyguladıkları politika önlemleri, ekonomik kurumlar ya da teşvikler yoluyla dolaylı veya doğrudan olacak biçimde refah düzeyini artırabilir. Bu bakış açısına göre, iktisadi büyüme temel oluşturmak için, demokratik yapılara öncelik verilmelidir (Sunde, 2006: 1). Demokrasi ile iktisadi büyüme arasında dolaylı bir ilişki olduğunu savunanlar; ekonomik büyümenin, mülkiyet hakkı ve hukukun üstünlüğü gibi faktörler tarafından desteklenen fiziki ve beşeri sermaye tasarrufu gibi faktörler sonucunda gerçekleşeceğini düşünmektedirler (Sunde, 2006: 6). Tavares ve Wacziarg (2001:1341), demokratik kurumların, bir dizi kanallar vasıtasıyla ekonomik büyümeyi etkilediğini belirtmektedirler. Tavares ve Wacziarg'e göre (2001:1343-1348) demokrasinin ekonomik büyümeyi etkilediği kanallar şunlardır:

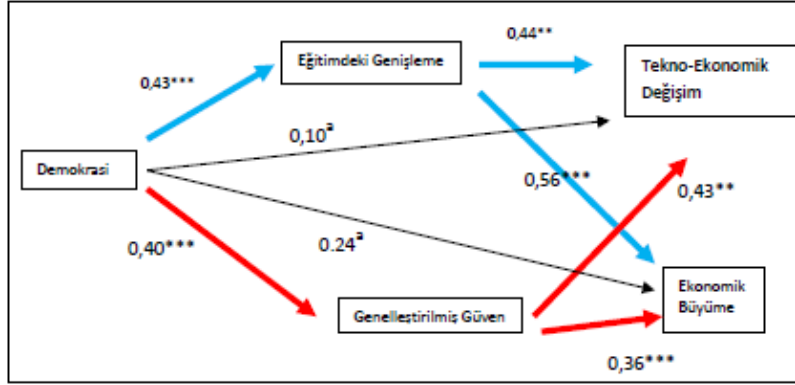
- *Politik istikrarsızlık,*
- *Yönetim kalitesi,*
- *Yönetimin (Kamunun) genişliği,*
- *Beşeri sermaye birikimi,*
- *Gelir eşitsizliği,*
- *Ticari açıklık,*
- *Fiziki sermaye birikimi.*

Tavares ve Wacziarg'ın (2001:1343-1348) sıraladığı bu kanalların hepsinin mutlak anlamda ekonomiyi pozitif etkileyeceği anlaşılmalıdır. Nitekim yazarlar çalışmalarında, kimi kanalların ekonomik büyümeyi olumlu yönde, kimilerinin ise olumsuz yönde etkiledikleri sonucuna varmışlardır. Demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki nihai etkisini ise bu kanallardaki toplam etki belirleyecektir. Eğer kanallardaki toplam etki pozitif ise, demokrasi ekonomik büyümeyi pozitif; toplam etki negatif ise negatif etkilemektedir. Toplam etki sıfır ise de demokrasi büyümeyi etkilememektedir. Demokrasinin iktisadi büyümeyi dolaylı olarak etkilediği düşünülen bu kanallar, ayrı bir başlık halinde detaylı anlatılacaktır.

Volker Bornschieer'e göre (2002 aktaran Linggi, 2011: 34) büyüme ile demokrasi kavramlarının neredeyse hiçbir direkt ilişkisi söz konusu değildir. Bornschieer'e göre demokrasi ile büyüme daha çok dolaylı yollardan ilişkili iki unsurdur. Bornschieer tarafından geliştirilen modele göre, demokrasi genelleştirilmiş güven ile eğitimdeki genişleme vasıtasıyla, tekno-iktisadi değişimi ve ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Çoğulcu demokrasinin egemen olduğu ve kaynak tahsisinin yapıldığı ülkelerde, mevcut olan bir güvensizlik; bağımsız medya ve yargı, güçler ayrılığı, serbest ve düzenli seçimler ve parlamento içi denetim mekanizmaları gibi araçlar vasıtasıyla, kurumlara aktarılmaktadır ki bu durumun bir toplumu meydana getiren fertlerin temel ve orta ölçüde birbirine güven duymasını sağlayabileceği belirtilmelidir (Bornschieer 2005 aktaran Linggi, 2011: 34). Şekil 2'de verilen Bornschieer modelinde, demokrasinin dolaylı yollardan (eğitimdeki genişleme ve genelleştirilmiş güven) tekno-ekonomik değişimi ve ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemesi istatistiksel olarak önemli olduğu görülmektedir. Ancak demokrasinin tekno-ekonomik değişimi ve ekonomik büyümeyi doğrudan etkilemesi istatistiksel olarak önemsizdir.

Linggi yaptığı hesaplamaların sonucunda, genel anlamıyla işleyen demokratik kurumların süreleri ile genelleştirilmiş güven arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu belirtmekle birlikte, Çin Halk Cumhuriyeti'nde yüksek bir genelleştirilmiş güvenin bulunmasına rağmen, demokratik kurumların zayıf olduğunu açıklamaktadır (Linggi, 2011: 37). Bu açıdan Çin Halk Cumhuriyeti, Bornschieer modeline uymamaktadır.

Şekil 2. Demokrasinin Dolaylı Yoldan Ekonomik Büyüme ve Tekno-Ekonomik Değişimi Etkilemesini Gösteren Borschier Modeli⁵

Kaynak: Borschier, V. (2005) aktaran, Linggi, D. (2011). Vertrauen In China Ein Kritischer Beitrag Zur Kulturvergleichenden Sozialforschung. Wiesbaden: Vs Verlag Für Sozialwissenschaften.

Baum ve Lake (2003:333) de demokrasinin büyüme üzerindeki etkisinin dolaylı olduğunu düşünenlerdendir. Yazarlar 128 ülkeye yönelik olmak üzere, otuz yıllık bir zaman dönemi için demokrasinin büyüme üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Bu çalışmalarının sonucunda, demokrasinin büyüme üzerindeki dolaysız etkisinin istatistikî olarak önemli olmadığı, ancak demokrasi ile büyüme arasında daha çok dolaylı (yoksul ülkelerde yaşam beklentisini uzatma ve yoksul olmayan ülkelerde ikincil eğitimi artırma yoluyla) bir ilişkinin önemli olduğu sonucuna varmışlardır (Baum ve Lake, 2003: 333).

Demokrasi ile ekonomik gelişme arasında dolaylı ilişkinin önemli olduğunu belirten iktisatçılardan biri de Jagdish N. Bhagwati'dir. Bhagwati (2002:151), otoriter rejimlere kıyasla demokrasilerin daha çok yenilik ve girişim sürecini kolaylaştıran bir çevre oluşturarak, kalıcı bir ekonomik gelişmeyi kolaylaştırma eğiliminde olduğunu ve piyasalar ile rekabetin geniş bir yayılma alanı bulması durumunda, demokrasinin ekonomik gelişme için daha olumlu etkiler oluşturabileceğini belirtiyor. Bhagwati, (2002:159) kalıcı bir ekonomik gelişmeye ait iki önemli direğin, demokrasi ve piyasalar olduğunu vurguluyor.

Demokrasi ile ekonomik gelişme arasındaki ilişkinin olumlu yönde olduğunu düşünen bazı bilim adamlarına göre, liberal demokrasiler neticesinde oluşan ifade ve örgütlenme özgürlüğü, hukukun üstünlüğü, çok partililik ve seçimler, insan haklarının korunması ve güçler ayrımı gibi unsurlar neticesinde, iktisadi gelişmeye yönelik kurumsal koşul ve süreçlerin meydana gelmesi söz konusudur (Adejumobi, 2000: 4-5). Böylece demokrasi ekonomik büyümeyi direkt etkilemese bile, ekonomik büyümenin sağlanması için kurumsal bir zemin hazırlamış oluyor.

Demokrasi ile iktisadi büyüme arasında pozitif yönde bir etkileşimin olduğunu savunanların bazıları, tarihten örnek vererek bunu açıklama yoluna gitmektedir. Örneğin, tarihteki demokrasi ile ekonomik büyüme ilişkisi için, Atina ile Sparta örneği verilmektedir. Atina ekonomisinin Sparta ekonomisinden daha güçlü olması, çoğu kez Atina'nın esnek bir demokrasiye sahip olmasına bağlanmıştır (Minier 2001: 85). Tarihi diğer bir örnek Güney Kore için verilebilir. Güney Kore'nin düşük kişi başına gelirden, ABD'deki kişi başına gelir seviyenin dörtte biri kadar gelir artışı sağlaması ile (biraz gecikmelide olsa) askeri tek partili diktatörlükten nispeten, iyi işleyen bir seçim demokrasisine kavuşmuş olmasının hemen hemen aynı zaman aralığına rastladığını belirtmek gerekir (Friedman 2014: 8).

Djankov ve diğerleri (2008:13), demokratik olmayan ülkelerin aksine, demokratik ülkelerde kamunun aydınlatılması ile daha düşük bir yolsuzluğun görülmesi arasında güçlü bir ilişkinin olduğunu belirtmektedirler. Böyle bir ilişkinin mevcudiyeti, şeffaflık ile demokrasi arasında tamamlayıcı bir ilişkinin var olabileceğine işaret etmektedir. Demokrasi şeffaflığı beraberinde getirirse, diğer koşullar sabitken, demokratik sistemin geçerli olduğu piyasaların, tam rekabet piyasasına yaklaşacağını söylemek mümkündür.

⁵ a istatistiksel olarak önemli değil (p>%10); ** istatistiksel olarak önemli (p<%5); ***istatistiksel olarak çok önemli (p<%1).

Demokrasi ile iktisadi kalınma arasındaki pozitif etkileşim, bazen tek yönlü bazen çift yönlü olabilmektedir. Friedman'a göre (2014: 11) demokrasi ile iktisadi büyüme arasındaki etkileşim her zaman tek yönlü olmak zorunda değildir. Yani yaşam standartlarının iyileşmesi demokratik özgürlüklerin ve kurumların ortaya çıkmasına katkısı olduğu gibi, demokratik düzenlemeler ve haklar da toplumun iktisadi performansına pozitif etki edebilmektedir.

2.2. Çatışmacı Yaklaşım (The Conflict Perspective)

Çatışmacı yaklaşımda, başarılı ve hızlı bir ekonomik büyüme gerçekleştirilebilmesi için, demokratik süreçlerin-kurumların gelişmesini ve temel vatandaşlık hakları ile siyasi hakların genişlemesini geciktiren veya baskı altında tutan bir otoriter rejimin gerekli olduğu düşüncesi bulunmaktadır. Bu yaklaşıma göre, demokrasi ve ekonomik büyüme birbiriyle rakip çıkarları olan unsurlar olarak görülmektedir (Sirowy ve Inkeles, 1990: 128-129).

Ekonomik büyüme ile demokrasi birbiriyle uyumsuzluk sergilemekte ve az gelişmiş ülkelerin hem ekonomik büyümeyi hem de demokratikleşmeyi birlikte gerçekleştirme imkanı yoktur (Weede, 1983: 154). Demokrasi ile ekonomik büyüme arasında trade-off (ödünleşim) olduğu görüşü, "Acımasız İkilem (Cruel Dilemma)" olarak bilinir (Bhagwati, 2002:151). Yani bu iki değişkenden biri artarken, diğerinin azalması söz konusudur. Ülkeler her iki değişkeni de aynı anda artıramaz. Bhagwati (2002:158) ise demokrasi ile ekonomik büyüme arasında bir ödünleşimin mevcudiyetine inanmadığını belirtiyor.

Kimi görüşlere göre, demokrasiler hızlı tüketime yönelik bir baskı oluşturarak ekonomideki yatırımların azalmasına neden olacaktır (Przeworski ve Limongi, 1993: 51). Ancak otokrasilerin geçerli olması durumunda, cari tüketimin rahat bir biçimde düşürülebileceği ve böylelikle ülke tasarruf miktarının daha kolay bir biçimde artırılabilmesi savunulmaktadır (Şanlısoy, 2010: 195). Çatışmacı yaklaşımı savunanların otoriter rejimleri, demokratik rejimlere tercih etme nedenleri olarak Sirowy ve Inkeles şunları belirtiyorlar (Sirowy ve Inkeles, 1990: 129): (i) Otoriter sistemi tercih edenler, prematüre demokrasilerin işlevsizlik özelliği göstermesine bağlı olarak, ekonomik büyümede yavaşlamanın ortaya çıkacağını, (ii) bunun dışında otoriter rejimi tercih edenlere göre demokratik yönetimlerin hızlı bir büyümenin ortaya çıkmasını gerektiren önlemleri etkili olarak kullanamayacağını ve (iii) mevcut tarihin gösterdiği üzere gelişme sürecinde tam anlamıyla bir devlet müdahalesinin gerekli olduğu anlaşılmasına karşın, demokratik sistemin bu gelişme sürecine engel olacağını düşünmektedirler.

Çatışmacı yaklaşımı savunanların yukarıda belirtilen argümanlarından birincisi incelendiğinde, aslında olgunlaşmış ileri demokrasilere değil, gelişmekte olan ülkelerdeki erken demokrasilere karşı oldukları çıkarılabilir. Yani ekonomiler önce gelişmeli daha sonra, belli bir gelişmişlik düzeyinden sonra demokratik kurumlar uygulanmalıdır. Daha öncede ifade edildiği üzere, iktisadi bir gelişmenin, demokrasiyi uyardığı görüşü *Lipset Hipotezi* olarak tanınmaktadır (Barro, 1996: 2). Bu görüşü savunanlara örnek olarak Lipset ve Huntington'un düşünceleri verilebilir.

Lipset'in belirttiği üzere, demokrasinin ülkenin iktisadi anlamda kalkınması ile ilişkilendirmeye gidilmesi yolu, politik sistemler ile diğer toplumsal yönler arasındaki bir ilişkiyi ele alan konular içerisinde en yaygın olanı olması mümkündür. Aristo'dan cari döneme kadarki zaman dilimi içerisinde zengin bir niteliğe sahip toplumda yaşayan halk kitlesinin politikayı akıllıca etkileyebileceği ve sorumsuz bir biçimde demogoji yapanların, cazibesine yenik düşmeyi önlemek için gerekli olan kendini sınırlama durumunun gerçekleşebileceği belirtilmelidir (Lipset, 1959: 75).

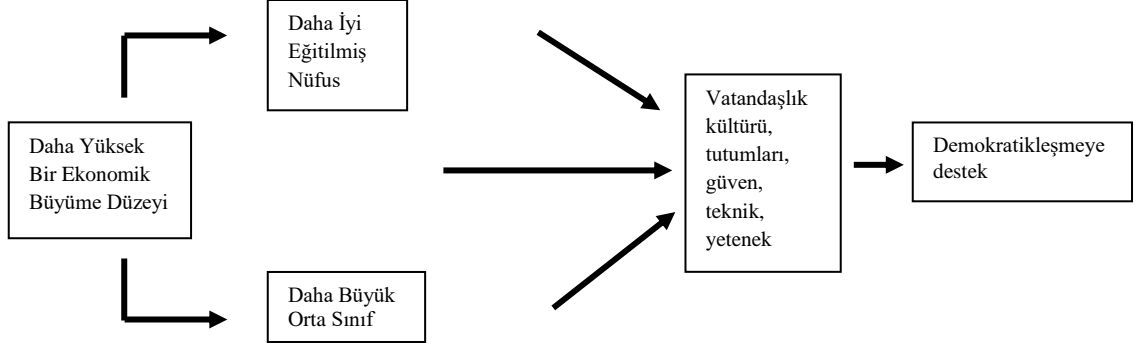
Huntington, modern dünyada üç tür demokratikleşme dalgasının yaşandığını belirtmekte olup, bu demokratikleşme dalgalarının kapsadığı dönemler şu şekildedir (Huntington, 2007: 10-11):

- I. uzun demokratikleşme dalgası (1828-1926),
- II. kısa demokratikleşme dalgası (1943-1962),
- III. demokratikleşme dalgası (1974-).

Huntington'a göre (2007: 71) uzun dönemli gerçekleşen bir ekonomik gelişme, demokratik sistemlerin temelini oluşturmaktadır. Kısa dönemli hızlı gelişme gösteren ekonomik büyüme durumu ile ekonomik krizlerin, otokratik sistemlerin gücünü düşürebileceğini düşünen Huntington'a göre, üçüncü demokratikleşme dalgasının oluşmasında, yüksek seviyeli ekonomik gelişmenin yaşanması ve kısa dönemli ekonomik krizlerin (ya da başarısızlık durumunun) meydana gelmesi, otokratik yapıların demokratik yapılara dönüşmesini en fazla kolaylaştıran iktisadi unsurdur. Ekonomik büyümenin demokratikleşmeyi nasıl etkileyeceği Şekil 3'te

gösterilmiştir. Şekil 3, çatışmacı yaklaşıma uygun olarak hem demokrasinin hem de ekonomik büyümenin aynı anda meydana gelemeyeceği fikrini taşımaktadır. Şekil 3'e göre, önce ekonomik büyüme gerçekleşiyor, ardından bu büyüme demokratikleşme oluşumuna destek sağlıyor.

Şekil 3. Ekonomik Büyümenin Demokratikleşme Açısından Bir Faktör Olduğu Durum

Kaynak: Huntington, S. P. (2007). Üçüncü Dalga 20. Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma, E. Özbudun (Çev.). Ankara: Kıta Yayınları.

Ekonomik büyüme için otokrasilerin daha iyi olduğunu düşünenler, otokrasilerde seçmen baskısından ve kaynakların verimsiz alanlara transfer edilmesi durumundan daha rahat kaçınılabileceğini belirtmektedirler (Şanlısoy, 2010: 195; Yay, 2002: 38). Çatışmacı yaklaşıma göre, başarılı ve hızlı bir niteliğe sahip bir ekonomik büyüme otokratik rejimleri gerektirmektedir. Çünkü temel vatandaşlık ile siyasi haklar ve demokratik süreçteki gelişmeler ile kurumlar bir ekonominin milli kalkınmasını engelleyen durumlar olarak görülmektedir (Sirowy ve Inkeles, 1990: 129).

Birçok sosyal bilimci ve iktisatçı, liberal demokrasiyi ekonomik büyüme için gerekli bir koşul olarak görmüşlerdir. Ancak "demokrasinin iktisadi büyümeyi sağlayacağı" şeklindeki yaygın görüş çoğu kez hüsrarla neticelenmiştir. Otoriter rejimli ülkelerin sağladıkları birtakım başarılar, yükselen ve gelişmekte olan ekonomilerdeki geniş halk kitlelerine otoriter rejimlerin daha iyi olduğuna dair umutlarını destekleyici bir etki oluşturduğu belirtilmelidir (Saxer, 2009: 55). İktisadi büyüme için otokratik rejimlerin daha iyi olduğunun savunanlar, genellikle Uzak Doğu Asya ülkelerindeki mucizevi gelişmeleri örnek vermektedirler (Karakayalı ve Yanıkaya, 2006: 141). Burada belirtilmelidir ki Asya bölgesi dünyada en hızlı gelişen bölgelerinden birisi olmasına karşın, demokratikleşme dengesi açısından kararsızlık göstermektedir (Rüland, 1997: 87). Doğu Asya ülkelerinden olan Hong Kong, Tayvan, Singapur, Çin Halk Cumhuriyeti ve Güney Kore gibi kimi ülkelerin mucize yıllarında sağlam bir demokrasileri söz konusu olmadığı belirtilmelidir (Bhagwati, 2002: 151). Yine Pinochet yönetimindeki Şili, bunun yanında Singapur büyüme odaklı otoriter ülkeler için başka örneklerdir (Minier, 2001: 151). Singapur'un eski başbakanı *Lee Kuan Yew*'e atfen *Lee Tezi* olarak adlandırılan teze göre, temel düzeydeki medeni ve siyasal hakların tanınmadığı katı siyasi sistemler, iktisadi kalkınma açısından daha faydalıdır (Sen, 2004: 30). Bazı yazarlar da bu örnekleri destekler bulgulara ulaşmışlardır. Örneğin Barro (1994) temel çalışmasında "Daha fazla siyasi hakların büyüme üzerinde bir etkisi yoktur... İlk ders, demokrasinin ekonomik büyümenin anahtarı olmadığıdır." şeklindeki sonucuyla demokrasi ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki ortaya koymuştur⁶. Weede (1983) de demokrasi endeksinin GSYH büyümesi üzerindeki etkisini negatif olarak bulmuştur⁷.

⁶ Barro (1994), 100 ülke için 1960-1990 dönemi verilerini kullanarak panel veri analizi ile arasında demokrasi ve ekonomik büyüme ilişkisini analiz etmiştir. Çalışmanın sonucunda demokrasinin hukukun üstünlüğünü koruması, serbest piyasalar oluşturmaması, kamusal harcamaların düşük kalmasını sağlaması ve yüksek düzeyde beşeri sermaye birikimini beraberinde getirmesi yoluyla ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Bunun yanında, demokrasinin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği kanalların sabit tutulması (ceteris paribus) ve GSYH'nin doğal düzeyinde olması neticesinde, demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki toplam etkinin negatif yönde olacağını belirtmektedir.

⁷ Weede (1983) yatay kesit analizinde maksimum 74 gelişmekte olan ülkenin 1960-1979 yılları arası demokrasi ve GSYH değişkenlerini kullanmıştır. Analizinin sonucunda, demokrasi endeksinin GSYH büyümesi üzerindeki etkisini negatif, ancak bu ilişkinin kanıtlanamayacak kadar düşük olarak bulmuştur. Aynı endeks değerinin kişi başına GSMH üzerindeki etkisini ise yine negatif, ancak benzer şekilde düşük (sadece %10 düzeyinde istatistiksel olarak önemli) olarak tespit etmiştir. Daha sonra kamunun ağırlığını dikkate alarak, kamunun ekonomideki payının (kamu gelirleri/GSYH) %20 ve daha yüksek olduğu ülkeler açısından aynı regresyon analizini gerçekleştirmiştir. Demokrasilere kıyasla otokratik yönetimlerin iktisadi gelişme açısından daha uygun olduğunu savunan kesime göre, otokrasiler yatırımların azalmasına neden olan cari tüketimi kolaylıkla sınırlayabilir.

Demokrasilere kıyasla otokratik yönetimlerin iktisadi gelişme açısından daha uygun olduğunu savunan kesime göre, otokrasiler yatırımların azalmasına neden olan cari tüketimi kolaylıkla sınırlayabilir ve böylelikle ekonomideki tasarrufların artmasını sağlayabilir (Karakayalı ve Yanıkkaya 2006: 140). Otokrasileri savunan kesime göre otoriter rejimler, demokrasilerin aksine, vergilemeyle veya başka yöntemlerle toplumdan daha fazla artık elde etmeleri ve böylelikle yurt içi tasarrufları daha yüksek bir düzeye çıkarmaları mümkündür (Bhagwati 2002: 152). Bunlara ilaveten, otokratik rejimlerdeki dikta yönetimleri politika kararlarını alma konusunda çok daha fazla bir özgürlük alanına sahip olması neticesinde iktisadi gelişmenin yükselmesi söz konusu olacaktır. İktisadi gelişmenin artma nedeni ise böyle bir durumda devletin iktisadi açıdan yerine getireceği işlevlerini daha rahat görebilme imkanına sahip olurken, bu süreçte devletin minimal düzeyde dış baskılara maruz kalmasıdır. Sonuçta otokratik niteliğe sahip olan rejimler yatırımlar açısından verimliliği daha yüksek olan yatırımları hayata geçirme imkanı bulurken buna ilaveten lobicilik eylemler yürütülmediği için otokratik niteliğe sahip rejimlerin genel anlamda daha yüksek bir etkinlik düzeyine sahip olacaktır (Karakayalı ve Yanıkkaya 2006: 140).

Demokrasi ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönde bir ilişkinin olduğunu savunan görüşlerde olduğu gibi, negatif yönde bir ilişkinin olduğunu savunanlarda da kimilerine göre dolaysız bir negatif ilişki, kimilerine göre ise dolaylı (birtakım değişkenler vasıtasıyla) negatif bir ilişki olabilmektedir.

2.3. Şüpheli Yaklaşım (The Skeptical Perspective)

Demokrasi ve ekonomik gelişme arasındaki ilişkiye yönelik görüşlerden birisi de şüpheli yaklaşımdır. Bu görüşü savunanlar, demokrasi ile ekonomik gelişme arasında sistematik bir ilişkinin bulunduğuna dair şüphe duymaktadırlar (Sirowy ve Inkeles, 1990:134). Kimilerine göre yönetim sistemi ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişki net olmadığından, ekonomik gelişme için demokrasinin mi yoksa otokrasinin mi daha iyi bir politik sistem olduğu sunucuna ulaşamaz (Doğan, 2005: 3).

İktisadi gelişme ve yönetim sisteminin niteliği arasındaki ilişkinin net olmadığını savunan görüşe göre, iktisadi büyümenin sağlanabilmesi için, ülke kalkınmasını hedef olarak belirleyen bir devlet ve kamu yöneticilerine gereksinim vardır. Kalkınmayı hedef alan yöneticiler demokratik rejimlerde de otokratik rejimlerde de söz konusu olabilir (Şanlısoy, 2010: 196). Herbert Obinger'in çalışmasında sergilediği ampirik çalışma örneklerine bakıldığında bunların büyük bir bölümünün demokrasi ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin bulunmadığı sonucuna ulaştığını görmek mümkündür (Obinger, 2001: 333-334).

Bir siyasi sistemin mutlak anlamda, her koşulda iktisadi kalkınma açısından en optimal sistem olduğunu söylemek güçtür. Örneğin bazı dikta rejimlerin halkın taleplerine uygun girişimlerde bulunabilirken, bazı seçim demokrasileri rüşvet ve nepotizm (akraba kayırmacılığı) gibi durumların yaşanmamasını garanti edemez (Friedman, 2014: 11). Bardhan (1997:1327) genellikle otokratik yönetimlerde rüşvetin daha yaygın olduğu görüşünün tam doğru olduğunu düşünmemektedir. O'na göre seçimlerin artık çok maliyetli olması nedeniyle yapılan yardımlar, ancak seçim kampanyasına destek sunulması karşılığında verilmekte olup, bu durum demokrasilerde rüşvetin oluşmasına kaynaklık edecektir.

Adejumobi (2000), ekonomik gelişmelerin demokrasi ya da politik rejim tarafından belirlenemeyeceği hatta bazı ülkelerin otoriter rejimle daha iyi bir ekonomik performans sergilediğini belirtmektedir. Tek tek ülke örnekleri incelendiğinde demokrasi düzeyi itibarıyla alt sıralarda yer alan Tayvan, Singapur ve Kore yüksek ekonomik büyüme sergilermişken, Bostvana ve Mauritius demokratik rejimler altında aynı ölçüde hatta daha iyi ekonomik performans göstermiştir. Aynı şekilde kötü ekonomik performans gösteren ülkeler de demokrasi yelpazesinin her iki ucunda yer almıştır: Güney Afrika ile Mozambik otoriter bir rejime sahip olmalarına ve Papua Yeni Gine ile Jamaika nispi olarak demokratik rejimlere sahip olmalarına karşın, tümü kötü bir performans gerçekleştirmiştir. Bu gibi durumlar *ortalama* uzun dönemli büyüme oranlarının siyasi rejim çeşidine sistematik olarak bağlı kalma eğiliminde içerisinde olmadığına işaret etmektedir (Rodrik, 2009: 175).

3. DEMOKRASİ İLE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNDE ETKİLEŞİM MEKANİZMALARI

Çalışmanın önceki kısımlarında belirtildiği üzere, bazı iktisatçılar demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde belli kanallar vasıtasıyla dolaylı bir etki oluşturacağını belirtmektedirler. Tavares ve Wacziarg (2001) çalışmalarında, demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki etkileşim kanallarını *politik istikrarsızlık, yönetim kalitesi, yönetimin (kamunun) genişliği, beşeri sermaye birikimi, gelir eşitsizliği, ticari açıklık ve fiziki sermaye birikimi* açısından ele almışlardır. Bu kanalların dışında demokrasi kendine has birtakım kurumları vasıtasıyla da ekonomik büyümeyi etkileyebilmektedir. Bunlar dışında demokrasinin ekonomik büyümeyi etkilemedeki kullandığı araçları da değişkenlere

örnek olarak *özgürlükler ve sosyal sermaye* gösterilebilir. Burada demokrasinin ekonomik büyümeyi etkilediği düşünülen bu kanallar ayrı ayrı ele alınarak açıklanacaktır.

Politik istikrarsızlık: Alesina ve Perotti (1994: 351-371) politik istikrarsızlığı, siyasi protestoların ve toplumsal şiddet olaylarının yaygınlık derecesi ile yönetimin el değiştirme sıklığı açısından tanımlamaktadır.

Tavares ve Wacziarg'a göre (2001:1344) politik istikrarsızlık, gelecekte yürütülecek olan politika üzerinde bir güvensizlik oluşturarak iktidarı elinde bulunduranların ekonomideki özel kaynaklara karşı yağmacı bir davranış sergilemelerine neden olmaktadır. Demokratik rejimlerde siyasi gücün değişikliği önceden şeffaf kurallarla belirlenmesinin yanında, seçilecek politikacılar ile politikalar konusunda açık bir tartışma ortamı sağlanarak aşırılığın ortaya çıkmasına ve yasa dışı yöntemlerle iktidarın ele geçirilmesine yönelik cesaretin aşağıya doğru çekilmesi sağlanmaktadır. Bu unsurlar neticesinde demokratik rejimlerde iktidar değişimi barışçıl ve kestirilebilir olacağı ifade edilmelidir. Bunun aksine otokrasilerde sürecin vahşi ve öngörülemez bir biçimde gerçekleşeceğini belirtmek gerekir. Politik istikrarsızlığın düşük seviyelerde seyretmesi neticesinde, güvensizlik düzeyinin de düşük seviyelerde seyretmesi ile neticelenecektir. Güvensizlik düzeyinin düşük seyretmesi neticesinde ise yatırımların ve büyümenin teşvik edilmesi sağlanabilecektir.

Aron'a göre (2000:106) aşırı derecede yaşanan bir politik istikrarsızlık, toplumda ayaklanmalara ve iç savaşa neden olur ki bu durum, mevcut yatırımların yok olmasına neden olabilir. Ancak Aron'a göre (2000:106) politik istikrarsızlığın yeni yatırımların hacmini ve verimliliğini etkileme biçimi, resmi ve resmi olmayan nitelikteki kurumların etkinliği tarafından sınırlandırılması mümkündür. Ekonomik büyümenin çekirdek unsuru olarak görülen sermaye birikimi, istikrarlı bir siyasi çerçeveye gerektirmesine karşın, siyasi istikrarsızlık, yatırımcılar için güvensizlik oluşturmakta ve bunun sonucunda bir ülkenin güvenilirliği ve itibarı aşağıya doğru çekilmektedir. Fiziki sermayenin yanında, yoğun şiddet ve güçlü bir çatışma ortamında beşeri sermayede zarar gördüğünden ekonomik büyümenin durması söz konusu olacaktır (Obinger, 2006: 126).

Yönetim kalitesi: Demokrasi kurumu, yönetimin kalitesini etkileyebilmektedir. Diktatörlükler yönetimin niteliği açısından bozuk bir siyaset izlemeye meyilli olup, yürüttükleri politikalar ülkedeki küçük bir grubun lehine ancak tüm toplumun aleyhine olacak bir niteliğe sahip olacaktır (Tavares ve Wacziarg, 2001: 1344). Faust'un (2006:67) belirttiği üzere, otokratik yönetimler egemenliğe katılımı sağlayan rekabet yanlısı düzenlemeleri dışlayarak, büyük bir çoğunluk pahasına, küçük bir grubun rant sağlamasına neden olmaktadır. Tavares ve Wacziarg'e göre (2001:1344) ise demokrasi, bu tip ihlallerin önüne geçilmesini ve yönetimin kontrol edilebilmesini daha kolay bir hale getirmektedir. Bunun nedeni ise politikacıların düzenli aralıklarla kontrollere tabi tutulmasının yanında, muhalefet partilerinin alternatif olarak sunulmasıdır.

Yönetimin (Kamunun) genişliği: Kamu sektörünün ekonomideki genişliğini farklı yöntemlerle tespit edildiğini görmek mümkündür. Ancak ifade edilmelidir ki geleneksel açıdan kamusal sektörün ekonomideki genişliğini tespit etmek için, harcamalar dikkate alınmaktadır (Karakas, 1994: 164). Yani kamusal harcamalar bir ekonomide ne kadar yüksekse (ceteris paribus), kamu sektörünün payı ekonomide o kadar geniştir. Ancak politik rejimler açısından değerlendirildiğinde, teorik açıdan demokrasilerin mi, yoksa otokrasilerin mi daha fazla harcamaya neden oldukları konusunda görüş birliği bulunmamaktadır (Tavares ve Wacziarg, 2001:1346).

Beşeri sermaye birikimi: İçsel büyüme modellerine göre beşeri sermaye, ülkelerin büyüme performansı üzerinde güçlü bir etkisi vardır. Beşeri sermaye neticesinde yeni buluşlar ve teknolojiler ortaya çıkmaktadır. Eğer demokrasilerin, bireylerin/toplumun temel nitelikteki gereksinimlerine karşı daha duyarlı olduğu dikkate alınır, o zaman demokrasilerin daha fazla beşeri sermaye birikimini sağlayan politikaları seçecekleri sonucu çıkarılabilir. Bu bağlamda demokrasiyi azalan doğurganlık hızları ve eğitim, halk sağlığı ve yaşam beklentilerindeki iyileşmelerle ölçülen beşeri sermayenin gelişmesinde önemli bir kurumsal faktör olarak görmek oldukça akla yatkın görünmektedir. Birçok çalışma, demokratik kuralların ve demokrasi düzeyinin bir toplumun beşeri sermaye kaynaklarının iyileştirilmesine katkı yaptığını ortaya koymaktadır⁸.

Beşeri sermaye ile demokrasi arasında muhtemelen çift yönlü bir etkileşim söz konusudur. Yüksek seviyedeki beşeri sermaye stokunun muhtemelen demokrasinin belirleyici bir unsuru konumunda olduğu gibi, aynı zamanda demokrasinin bir sonucu konumunda olacağı belirtilmelidir (Tavares ve Wacziarg, 2001: 1346). Türkkan'a göre (1996: 82) beşeri sermayeyi etkin kullanma düzeyi ile demokratikleşme unsurları arasındaki ilişki yakın bir nitelik arz etmektedir. Bir ülkede beşeri sermayede sistematik şekilde israfa gidilmesinin ilgili ülkede demokratikleşmeden uzak olduğuna işaret ettiği belirtilmelidir. Ayrıca belirtmek gerekir ki etkin olarak beşeri

⁸ Bu konuda bkz. Besley ve Kudamatsu (2006), Welander vd. (2015), Krueger vd. (2015), Bakar (2016).

sermaye kullanılması ile beşeri sermaye gelişimi arasındaki ilişkinin niteliği kuvvetlilik arz etmektedir. Bundan ötürü beşeri sermayenin yetersiz olması ile niteliğinin düşük olması, demokratikleşme düzeyinden uzaklaşmanın göstergesidir. Beşeri sermayenin uzun ömürlü yapısı nedeniyle, daha uzun süreli demokrasinin yaşandığı yerde, beşeri sermaye düzeyindeki olumlu etkisi o derece belirgin olabilecektir (Gerring vd., 2005: 327).

Gelir eşitsizliği: Gelir eşitsizliği demokrasiyle yakından ilgili bir kavramdır. Birçok teorik çalışma (Lipset, 1959; Haggard ve Kaufman, 2008) demokrasinin bir şekilde daha düşük gelir eşitsizliği ile ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca demokrasi, politik gücün eşit dağılımını teşvik ederek toplumun önemli bir kısmını temsil eden sınıfları (düşük ve orta) temsil eden çıkar grupları, işçi sendikaları ve siyasi partilerin gelirin yeniden dağıtılmasına yönelik kamu politikalarını yönlendirmelerine olanak tanır. Böylece demokrasi politik gücü çoğunluğun lehine kullanarak eşitsizliği azaltıcı politikalara neden olur (Reuveny ve Li, 2003: 577-578). Özetle demokratik rejimlerin gelir eşitsizliğini azaltacağı konusunda teorik görüş yaygındır.

Gelir eşitsizliği ve demokrasi arasındaki teorideki bu olumlu beklentiye ampirik çalışmalar için söylemek oldukça güçtür. Örneğin Muller (1988) ve Reuveny ve Li (2003) demokrasi ve ekonomik büyüme ilişkisinin negatif olduğunu bulgularken; Deininger ve Squire (1996) ve Houle (2009) bu iki değişken arasında herhangi bir ilişki bulamamışlardır. Bazı çalışmalarda da demokrasinin gelir eşitsizliğini etkileme(me) durumunun ülkelerin gelişmişlik düzeyine bağlı olduğu belirlenmiştir. Artan ve Kalaycı (2014), demokrasi düzeyindeki artışın gelişmiş ülkelerde gelir eşitsizliğini azaltıcı rol oynarken, gelişmekte olan ülkelerde eşitsizliği artırmakta olduğuna dair bulgular elde etmişlerdir.

Demokrasi gelir eşitsizliğinin nedenlerine etki ederek de gelir eşitsizliğini etkileyebilir. Bilindiği üzere gelir eşitsizliklerinin en önemli sebeplerinden biri ücret farklılıklarıdır. Rodrik'e göre (1999: 707), emeğin verimliliği, gelir seviyesi ve diğer olası belirleyiciler kontrole tabi tutulduğunda, bir ülkedeki demokrasinin boyutu ile imalat kesimindeki ücretler arasında var olan ilişkinin niteliği istatistikî açıdan anlamlı ve oldukça güçlüdür. Rodrik (1999:725-726) yaptığı çalışmanın sonucunda, demokratik kurumların, imalat sektöründeki fonksiyonel gelir dağılımını, karlardan ücretlere doğru değiştirdiği ya da başka bir açıdan bakıldığında, otokratik rejimlerin gelirleri işçiden işverene doğru transfer ettiği sonucuna ulaşmıştır.

Ticari açıklık: Gelişmekte olan ülkelerin ticaret yapısına bakıldığında, bu tür ülkelerin birçoğunun 1980'li yılların ortasından başlamak üzere ticari açıdan serbestleşmeyi başlattıklarını görmek mümkündür (Milner ve Kubota, 2005: 137). Ticari açıdan serbestleşme ile demokratikleşmenin gelişimi incelendiğinde, ticari açıdan serbestleşmeye yönelik girişimlerden önce ve bu girişimlere paralel olarak demokratikleşmeye yöneliminde olduğunu belirtmek gerekir. Milner ve Kubota'ya göre (2005:107) , ticari açıdan serbestleşme eğilimi ile demokratikleşme eğilimi birbiriyle ilişkilidir. Yazarlar, politik açıdan bir demokratikleşme sürecine girilmesiyle birlikte, yönetimlerin daha önceleri siyasi açıdan destek sağlamak adına uyguladıkları ticari engelleri kullanma noktasında güçlükler ile karşı karşıya kalacaklarını ifade etmektedirler. Bunun yanında Milner ve Kubota'ya göre, emek açısından zengin konumdaki ülkelerin siyasi liderleri demokratikleşme düzeyinin artış göstermesiyle birlikte ticari açıdan engelleri azaltma konusunda bir tercihi söz konusu olabilmektedir.

Tavares ve Wacziarg'e göre (2001:1347), korumacılık politikaları küçük bir üretici grubunun lehine olmakla birlikte, büyük bir tüketici grubunun aleyhine olan bir politikadır. Demokrasiler, otokrasilerin aksine büyük bir tüketici grubunun tercihlerine daha fazla ağırlık verebilmekte ve daha az korumacılığa neden olabilmektedir.

Martin (2006: 247), demokrasi ile dış ticaret açıklığı arasındaki korelasyon katsayısının pozitif ve istikrarlı bir duruma gelmesinin 1989 yılından sonra olduğu bilgisini vermektedir. Martin'in göre (2006: 247), demokrasi ile dış ticaretin açıklığı arasında zamanla gelişen bu durumun bir nedeni, demokratik bir konumda olan veya olmayan ülkelerin duyarlılığı ile ilgili bir gelişmedir. Demokratik olarak seçilen yönetimlerin, varlıklarını sürdürebilmeleri için, otokratik yönetimlerin aksine, halk çoğunluğuna daha çok muhtaç olması nedeniyle, halk çoğunluğunun çıkarları konusunda daha duyarlı davranacaklarını belirtmek gerekir.

Kalaycı ve Artan'a göre (2012: 200), demokratikleşme sonucunda uluslararası ticarete ilişkin engellerin bir kısmında azalış bir kısmında ise artışın meydana gelmesi söz konusu olabilmektedir. Onlara göre, demokratikleşmenin yükselişe geçmesiyle birlikte, ithal ürünlere ilişkin gümrük vergilerinde bir azalma gözlenirken tarife dışı engellerde artış gözlenebilmesi mümkündür. Yazarlar, 30 OECD ile 16 MENA (Middle East and North Africa) ülkesine yönelik olarak, 1997-2006 yılları arası için panel veri analizini kullanmış olup bunun yanında, demokrasi ile uluslararası ticaret ilişkisini çekim modeli ile araştırmışlardır (Kalaycı ve Artan, 2012: 209-210). Çalışmanın bulguları, yalnızca ihracatçı devletlerin demokratikleşme düzeyi açısından OECD

ülkelerinin kendi aralarındaki ticaretini pozitif, MENA ülkelerinin kendi aralarındaki ticaretini ise negatif anlamda etkilediği yönündedir (Kalaycı ve Artan, 2012: 215).

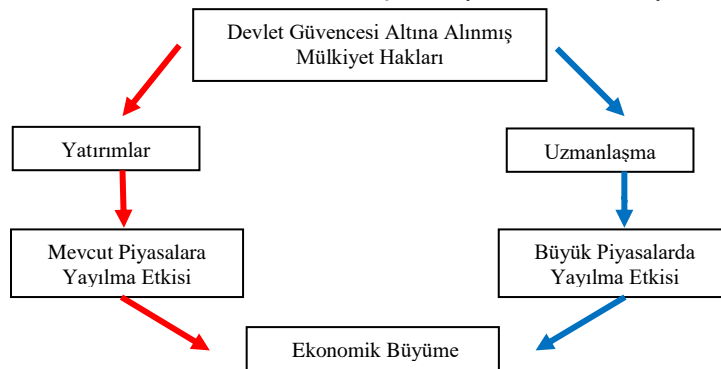
Fiziki sermaye birikimi: Politik süreç bir ekonomide milli gelirin sermaye ve işgücü arasında yeniden dağıtılmasına öncülük edebilmekte olup, işgücü çıkarlar ile sendikalara daha fazla yer verildiğinde, yeniden dağıtım işgücünün lehine gelişecektir (Tavares ve Wacziarg, 2001: 1348).

Bir ekonominin kalkınması açısından burjuvazi sınıfın mevcudiyeti çok önem arz etmektedir. Çünkü fizik sermaye birikimini bu kişiler gerçekleştirmektedir. Ancak liberal ve Marksist teorinin öngördüğünün aksine, demokrasi burjuvazi sınıfın doğmasına direkt neden olmaz. Burjuvazi olarak isimlendirilen kesimin, demokrasi yarışına katkıda bulunduğu gibi, demokrasiyle çıkarlarının çatışması durumunda, demokrasiye düşmanca baktığı ifade edilmelidir (Huber vd., 1993:75).

Özgürlükler: Özgürlükleri genel anlamda, *sivil, politik ve iktisadi* bazı hakların tümünü içeren bir kavram olarak tanımlamak mümkündür. Özgürlüğün alt bileşenlerine bakıldığında, bunun *politik, sivil ve iktisadi özgürlüklerin* kombinasyonundan meydana geldiğini görmek mümkündür (Tunçsiper ve Biçen, 2014: 26). İktisatçıların görüşlerine bakıldığında, büyük bir kesiminin genel anlamıyla ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini kabul etmesine karşın, daha fazla politik özgürlüklerin ekonomik performansı olumlu yönde etkilediği konusunda bir konsensüse varamadıklarını ifade etmek gerekir (Hernández-Murillo ve Martinek, 2008: 4). Genel olarak demokrasilerde, tüm vatandaşların kişisel nitelikteki özgürlük haklarının koruma kapsamında tutulduğunu ve politik nitelikteki hakların eşit düzeyde tanındığını belirtmek gerekir (Lambertz, 1991: 9).

İktisadi sistemin düzgün işleyebilmesi için önemli haklardan birisi de mülkiyet haklarıdır. Olson'a göre sürekli demokrasinin varlığı ile ekonomik gelişme için gerekli olan mülkiyet ve sözleşme hakları arasında oldukça güçlü bir ilişki söz konusudur (Olson, 2002: 54). Şekil 4'te Brunetti (1992)'ye göre devlet güvencesi altına alınan mülkiyet haklarının büyümeyi nasıl etkilediği verilmiştir. Şekil 4'ün sol tarafına göre, devletin mülkiyet haklarını güvence altına almasıyla birlikte, yatırımlar üzerinde iki pozitif etki meydana gelir. Birinci pozitif etki, risklerin azalmasıdır. İkinci pozitif etki ise, kazanç beklentisinin artmasıdır. Bu iki pozitif etki neticesinde, yatırım oranları artacaktır. Şekil 4'ün sağ kısmına göre, mülkiyet haklarının devlet güvencesine alınmasıyla birlikte, güvenilirliği bilinmeyen çok sayıda kişilerle [genel olarak iktisadi ajanlarla] mübadele işlemlerine [ekonomik ilişkilere] girme potansiyelini meydana getirdiği bilgisi verilmelidir. Kişisel ilişkilerin bulunduğu köy toplumlarının aksine, kişisel olmayan piyasalarda [birçok iktisadi ajanın bulunduğu büyük piyasalarda] işbölümünün çok farklı büyüklükteki düzenlemeler gerektirdiği ifade edilmelidir (Brunetti, 1992: 42-45). Adam Smith'e göre, işbölümünün genişliği piyasa genişliğine bağlı kılınmak durumundadır. Smith, pazarın küçük olması sonucunda, emek ürünü fazlasının tamamının başka emek ürünü fazlasıyla mübadele edilemeyeceği için, hiç kimsenin tek bir iş dalında uzmanlaşmak istemeyeceğini düşünmüştür (Smith, 2016: 19). Kısacası, devlet güvencesi altına alınmış mülkiyet hakları neticesinde uzmanlaşma için daha büyük bir potansiyelin (daha büyük bir pazarın) meydana gelmesi söz konusudur (Brunetti 1992: 45). Şekil 4'te görüleceği üzere devletin mülkiyet haklarını güvence altına almasıyla gerek yatırımlar yoluyla, gerekse uzmanlaşma neticesinde büyüme etkilenecektir.

Şekil 4. Devlet Güvencesi Altına Alınmış Mülkiyet Hakları ile Büyüme İlişkisi

Kaynak: Brunetti, A. (1992). Politisches System und Wirtschaftswachstum, Zürich: Verlag Rüegger.

Sosyal Sermaye: İlişkiler yoluyla insanlar arasında tesis edilen sosyal bağlar oldukça önemlidir. Bu sosyal bağlar aslında bireyler için bir servettir. İlişkiler temeline dayalı sosyal sermaye kavramını ilk olarak Bourdieu tarafından

ortaya atılmıştır. Bourdieu (2010)'ya göre sosyal sermaye “Az ya da çok kurumsallaşmış karşılıklı tanışıklık ve tanıma ilişkilerinden oluşan uzun ömürlü bir ağa sahip olmayla bağlantılı, kendi üyelerine kolektivitinin sahip olduğu sermayenin desteğini, kelimenin farklı anlamlarıyla kredi hakkı tanıyan bir “referans” sağlayan fiili ya da potansiyel kaynaklar kümesi” olarak tanımlanmaktadır. Bourdieu sosyal sermayeyi, ekonomik sermayeyi daha da güçlendiren, elitlere özgü ve aslında onların nispi üstünlüğünü korumak amacıyla tasarlanmış bir sermaye türü olarak görmektedir (Field, 2006: 21-24). Bourdieu'dan sonra yapılan sosyal sermaye tanımlarında ise bireyler arasındaki ilişkiler ve bağlar temelinde güven unsuru ön plana çıkarılmıştır. Öyle ki literatürdeki tanımlamaları dikkate alan Türk Dil Kurumu ise sosyal sermayeyi “Toplumu bir arada tutan ve toplumun siyasi, kültürel ve sosyoekonomik alanda gelişmesini etkileyen normlar, ağlar, örfler, âdetler, gelenekler, görenekler gibi iletişim ve karşılıklı güven esasına dayalı insan ilişkilerini belirleyen kurallar bütünü” (TDK, 2011: 384) olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik faaliyetlerin düzgün işleyebilmesi açısından güven unsuru önemlidir. Daha önce belirtildiği üzere Volker Bornschiefer tarafından geliştirilen model kapsamında, demokrasinin iktisadi büyümeyi etkilemede kullandığı unsurlardan birisi de genelleştirilmiş güvendir (Bornschiefer 2005 aktaran Linggi, 2011: 34).

Birçok yazar, sosyal sermayenin bir toplumun ekonomik üretkenliğine katkıda bulunduğunu savunmaktadır. Örneğin Guiso vd., (2004), sosyal sermayenin finansal gelişmeyi arttırdığına dair (ki bu da genel olarak büyümeyi artırıcı olarak görülüyor) delil sunmaktadır. Demokrasi hukukun üstünlüğü, adalet ve toplumsal barış sosyal sermayenin gelişimine katkıda bulunuyor ise, uzun vadeli demokrasinin sosyal sermayenin gelişimi üzerinde güçlü etkileri olacaktır. Bu gözlemler demokrasinin büyüme üzerindeki etkisinin bir ülkenin sosyal sermaye stokunun olgunlaşmasıyla birlikte zamanla daha belirginleşebileceğini ortaya koyuyor (Gerring vd., 2005: 327-328). Sosyal sermayenin güven unsuru ve sosyal bağları, vatandaşların siyasi katılımının nicelik ve niteliklerini etkileyerek demokrasinin korunmasına yardımcı olur.

4. DEMOKRASİ İLE İKTİSADİ BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİYİ İNCELEYEN AMPİRİK ÇALIŞMA ÖRNEKLERİ

“Rejim türü ekonomik performansı etkiler mi?” sorusuna verilen başlıca cevap, demokrasinin GSYH büyümesini olumsuz etkilediği ya da genel bir etki yaratmadığı yönündedir. Otoriter politik sisteme sahip ülkelerin demokratik ülkeler kadar hızlı büyüyeceği ve belki de daha hızlı olacağı tahmin edilmektedir. Demokrasi büyüme üzerinde doğrudan etkilerden ziyade bazı olumlu (pozitif) dolaylı etkilere sahip olabilir (Örneğin daha fazla istikrar veya daha geniş/kapsamlı mülkiyet hakları gibi). Ancak 20. yüzyıldaki ekonometrik deliller bu pozitif etkilerin negatif etkilerle dengelendiğini ve demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki net etkisinin negatif ya da sıfır olduğunu göstermektedir (Gerring vd., 2005: 323).

Demokrasi ile ekonomik büyüme arasında çok sayıda araştırma yapılmıştır. Bu çalışmaların özellikle 1990'lı yıllarda güçlü bir biçimde artış göstermeye başlamıştır. Önceki birçok teorik çalışmada demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenirken sadece iki değişken arasındaki korelasyona odaklanılmışken, demokrasinin ekonomik büyümeyi etkilediği şekilsel mekanizmalar dikkate alınmamıştır. Demokrasinin ekonomik büyümeyi etkileyebildiği spesifik kanallara dayalı geliştirilen modeller neticesinde, ampirik çalışmaların farklı yaklaşımları ele almaya başladıkları görülmüştür (Minier, 2001: 85-88). Fakat yapılan ampirik çalışmaların sonuçları birbirlerinden farklılık gösterebilmektedir. Burada bu çalışmalardan birkaç örnek verilecektir. Çalışmanın kapsamı gereği 2000 ve sonraki yıllarda yapılan çalışmalar incelenmiştir.

Tablo 1 incelendiğinde veri kısıtı nedeniyle panel veri analiz yöntemlerinin kullanıldığı görülmektedir. Özellikle demokrasi verilerini az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler için uzun dönemli zaman serisi şeklinde bulmak oldukça güçtür. Tabloda yer alan çalışmalar incelendiğinde araştırmacıların çeşitli ölçüm yöntemleri kullandıkları dikkati çekmektedir. Freedom House ve Polity IV endeklerinin yaygın olarak dahil edildiği çalışmalarda, hukukun üstünlüğü, politik özgürlükler, sivil özgürlükler, mülkiyet hakları demokrasi göstergesi olarak kullanılmıştır.

Tablo 1. Konuyla İlgili Ampirik Çalışma Örnekleri

Çalışmanın Künyesi	Çalışmanın Örnekleme	Çalışmanın Yöntemi	Çalışmanın Bulguları
Acemoğlu vd. (2015)	175 ülke 1960-2010	Panel veri analizi	Demokrasi ile gelecekteki kişi başına GSYH arasında, iktisadi ve istatistiki olarak önemli pozitif korelasyon tespit edilmiştir.
Bilecen ve Kibis (2012)	Türkiye 1980-2010	Johansen eş-bütünleşme analizi ile VECM	Türkiye açısından demokrasi ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir.
Tavares ve Wacziarg (2001)	65 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke	Panel veri analizi	Demokrasi beşeri sermaye birikimini iyileştirmektedir. Ayrıca gelir dağılımındaki eşitsizliği düşürme yoluyla ekonomik büyümeyi desteklemektedir. Toplam etki açısından ise demokrasinin, iktisadi büyüme üzerinde bir negatif etkisi olduğu sonucuna varmışlardır.
Saatcioğlu ve Karaca (2015)	162 ülke 1960-2010	Panel veri analizi	Demokrasi ile ekonomik gelişme arasında istatistiksel olarak güçlü ve pozitif bir ilişki bulunmuşlardır.
Zouhaier ve Karim (2012)	11 MENA bölgesi ülkesi	Dinamik panel veri analizi	Demokrasinin göstergesi olarak kullanılan sivil özgürlükler ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir.
Hayaloğlu (2015)	MINT ülkeleri 1990-2012	Panel veri analizi	Demokrasi ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur.
Rodrik (2000)	Gelişmiş ve gelişmekte olan 90 ülke	Panel veri analizi	Katılımcı demokrasilerde yüksek ve kaliteli bir büyüme sağlanmaktadır.
Başar ve Yıldız (2012)	59 ülke 1993-2005	Panel veri analizi	Gelir seviyesi ve büyüme oranlarının artışıyla birlikte demokratikleşme düzeyinin pozitif etkileneceği tespit edilmiştir.
Oliva ve Rivera-Batiz (2002)	119 gelişmekte olan ülke 1970-1994	Keşfedici nedensellik testleri	Demokrasi büyümeyi pozitif etkilemektedir. Bu etki çoğunlukla istatistiksel açıdan anlamlıdır.
Acaravcı ve Erdoğan (2015)	Türkiye 1984-2012	ARDL, Granger nedensellik testi	Ekonomik büyümenin hem kısa hem de uzun vadede demokrasiyi pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.
Drury vd. (2006)	Gelişmiş ve gelişmekte olan 100'den fazla ülke	Yatay kesit analizi	Demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde herhangi bir anlamlı etkisi yoktur.
Sucu (2017)	Türkiye'nin de olduğu 9 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke 2000-2013	Panel veri analizi	Kamu harcamalarında kısıntıya gidilmesi, hukuki yapının ve mülkiyet haklarının güçlü hale getirilmesi ile para politikasının istikrarlı bir hal almasının ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır.
Altay ve Çelebioğlu (2011)	Avrupa ülkeleri 1995-2009	Mekansal veri teknikleri	Demokrasi, ekonomik özgürlükler ve kişi başına GSYH arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.
Şahin (2017)	Geçiş ekonomileri 1995-2015	Panel veri analizi	Geçiş süreci kapsamındaki ülkelerde demokrasideki gelişmelerin ekonomik büyümeyi artırıcı yönde bir etki oluşturmasının yanında, ekonomik büyümenin demokrasinin gelişimini pozitif bir biçimde etkilediği tespit edilmiştir.
Jaunky (2013)	28 Sahra Altı Afrika ülkesi 1980-2005	Panel veri analizi	Kısa vade açısından demokrasinin iktisadi büyüme üzerinde pozitif bir etki meydana getirdiği, uzun vadede ise demokrasi ile ekonomik büyümenin çift yönlü olarak birbirini pozitif etkilediği tespit edilmiştir.
Jamali vd. (2007)	Model 1: 98 ülke Model 2: 58 ülke 1990-1999	Panel veri analizi	Mülkiyet haklarının (demokrasinin) korunmuş olması ekonomik büyümeyi teşvik etmektedir.
Razmi ve Refaei (2013)	17 ülke (Ortadoğu ve Doğu Asya) 2000-2009	Panel veri analizi	Çalışmaya göre, iktisadi özgürlük büyümeyi önemli ölçüde etkilemektedir. Çalışmanın sonuçlarına göre genel ekonomik özgürlük endeksi ile büyüme pozitif yönlü ve güçlü korelasyon içerisindedir.
Erkuş ve Karamelikli (2016)	Türkiye 1950-2010	Zaman serisi analizi- ARDL modeli	Çalışmanın neticesinde demokrasinin gelir düzeyini olumsuz yönde etkilediği sonucuna varılmıştır.
Papaioannou ve Siourounis (2008)	116 ülke 1960-2003	Panel veri analizi	Panel tahminleri, ortalama demokratikleşmenin kişi başı yıllık büyümede %1'lik bir artış ile ilişkili olduğunu ima etmektedir.
Acaravcı vd. (2015)	15 MENA ülkesi 1999-2012	Dinamik panel- veri analizi	Demokrasi düzeyinin kişi başı gelir üzerinde negatif bir etki oluşturduğu tespit edilmiştir.
Rachdi ve Saidi (2015)	15 MENA ülkesi 1983-2012	Panel veri analizi- GMM	Demokrasi MENA ülkelerinin ekonomik büyümesinde güçlü bir negatif etkiye sahiptir.
Beşkaya ve Manan (2009)	Türkiye 1970-2005	Zaman serisi analizi	Sonuç olarak demokrasi ve iktisadi performans arasında kesin bir ilişki tespit edilememiştir.
Benhabib vd. (2013)	189 ülke	Panel GMM	Demokrasi ile gelir arasında istatistiksel olarak anlamlı ve güçlü bir pozitif ilişki vardır.

Yalman vd. (2011)	Türkiye, Arjantin, Brezilya, Kolombiya, Meksika, Peru, Şili ve Venezuela 2000-2006	Panel EKK yöntemi	Mülkiyet özgürlüğünün, rüşvet vermemenin ve ticari özgürlüğün iktisadi büyümeyi pozitif bir biçimde etkilediği tespit edilmiştir. Sermaye özgürlüğü ile yatırım özgürlüğünün ise negatif yönlü bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur.
Williams (2017)	78 gelişmekte olan ve yükselen ekonomi 1982-2011	Dinamik panel analizi	Çalışmada demokrasinin iktisadi büyüme üzerindeki mali gelişmenin etkilerini daha iyi bir duruma getirmediği tespit edilmiştir.
Tunçsiper ve Biçen (2014)	Türkiye, Brezilya, Çin, Güney Kore, Hindistan, Hong Kong, Malezya, Rusya ve Tayland 2000-2012	Panel regresyon yöntemi	Çalışmanın bulgularına göre, genel ekonomik özgürlük endeksi ve iktisadi büyüme arasında anlamlı bir niteliğe sahip ilişki tespit edilememiştir. Yatırım yapma özgürlüğü endeksi ve mülkiyet hakları endeksi ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin negatif yönde olduğu tespit edilmiştir.
Masaki ve Walle (2014)	43 sahra- altı ülke 1982-2012	Panel veri analizi	Demokrasi ekonomik büyümeyi güçlü bir şekilde pozitif olarak etkilemektedir.
Şahin (2016)	Türkiye 1980-2015	Granger nedensellik analizi	Çalışmada demokrasi ve ekonomik özgürlüklerden ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır.

Demokrasi ekonomik büyüme ilişkisini ampirik olarak inceleyen ve sonuçları Tablo 1’de sunulan araştırmalar incelendiğinde, hem şüpheli hem çatışmacı hem de bağdaşma yaklaşımına uygun ampirik bulguların elde edildiğini görmek mümkündür. Örneğin Drury vd. (2006), 100’den fazla gelişmiş ve gelişmekte olan ülke örneklemini için demokrasi ve ekonomik büyüme ilişkisi incelemiştir. Analiz bulguları şüpheli yaklaşımı destekler biçimde demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde herhangi bir etkinin olmadığını göstermektedir. Acaravcı vd. (2015) 15 MENA ülkesinin 1999-2012 dönemi verileriyle yaptığı analizde çatışmacı yaklaşıma uygun sonuçlar elde etmişlerdir. Benzer şekilde, Tavares ve Wacziarg (2001) panel veri analizi ile 1970-1989 dönemi verilerini kullanarak 65 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için, demokrasinin hangi kanallar ile ekonomik büyümeyi etkilediğini araştırmışlardır. Çalışmalarının neticesinde, demokrasinin beşeri sermaye birikimini iyileştirdiği ve daha az etkili olmakla birlikte, gelir dağılımındaki eşitsizliği düşürme yoluyla ekonomik büyümeyi desteklediği sonucuna varmışlardır. Diğer yandan, demokrasinin fiziki sermaye birikimini engellediği için ve daha düşük bir etkiyle de olsa hükümet harcamalarının GSYH içindeki payını arttırması nedeniyle ekonomik büyümeyi engellediği sonucuna ulaşmışlardır. Toplam etki açısından ise demokrasinin, iktisadi büyüme üzerinde bir negatif etkisi olduğu sonucuna varmışlardır. Demokrasi ve ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki olduğunu ifade eden bağdaşma yaklaşımını destekler sonuçlar ise oldukça fazladır. Razmi ve Refaei (2013), Acemoğlu vd. (2015), Zouhaier ve Karim (2012) ve Hayaloğlu (2015) bunlardan bazılarıdır.

Türkiye’de demokrasi-ekonomik büyüme ilişkisini araştıran az sayıda çalışma incelendiğinde, uluslararası literatürdeki her üç görüşe uygun sonuçların elde edildiği görülmektedir. Beşkaya ve Manan (2009) şüpheli yaklaşımın görüşlerine uygun olarak demokrasi ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişki bulamazken, Erkuş ve Karamelikli (2016) bu iki değişken arasında negatif (çatışmacı yaklaşım) ve Acaravcı ve Erdoğan (2015) ise pozitif ilişki (bağdaşma yaklaşım) bulmuşlardır. Diğer iki çalışmada (Şahin, 2016; Bilecen ve Kibis, 2012) demokrasi ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu, ancak ilişkinin yönünün nasıl olduğunu belirtilmemiştir.

Ancak genel anlamda değerlendirildiğinde, Tablo 1’de sunulan ampirik çalışmaların çoğunun demokrasi ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit etmiş olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle seçilen ampirik çalışmaların genelini bağdaşma yaklaşımını desteklediği ifade edilebilir.

5. SONUÇ

Önceleri dikkate alınmasa da günümüzde yaygın kabule göre kurumsal faktörler ekonomik faktörleri etkilemektedirler. Kurumsal faktörlerden birisi de politik kurumlardır. Temelde politik kurumlar demokratik ve otoriter olmak üzere ikiye ayrılabilir. Kimi görüşlere göre otoriter, kimilerine göre ise demokratik sistemler ekonomik büyüme açısından daha olumlu sonuçlar vermektedir.

Demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki (varlığı/yokluğu, ne şekilde etkilediği, yönü) literatürde üç temel görüş çerçevesinde açıklanmaktadır. Bunlardan ilki olan bağdaşma yaklaşımının savunucuları, demokrasi ile gelişme kavramlarını birbirleriyle uyumlu olan ve birbirini destekleyen iki unsur olarak görmektedirler. Demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye dair diğer bir yaklaşım çatışmacı yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre demokrasi ve ekonomik büyüme birbirleriyle rakip çıkarları olan unsurlar olarak görülmektedir. Demokrasi ve

ekonomik büyüme ilişkisi konusundaki üçüncü yaklaşım şüpheli yaklaşım olarak nitelendirilmektedir. Bu görüşü savunanlar, demokrasi ile ekonomik gelişme arasında sistematik bir ilişkinin bulunduğuna dair şüphe duymaktadırlar.

Demokrasinin ekonomik büyümeyi nasıl etkilediği önemli olmakla birlikte, ne şekilde -hangi kanallar, mekanizmalar aracılığıyla- etkilediği de son derece önemlidir. Ekonomik büyüme ile demokrasi arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğunu savunanların büyük bir kısmı dolaylı etkilere ve farklı etkileşim mekanizmalarına dikkat çekmektedir. Bu etkileşim mekanizmaları arasında politik istikrarsızlık, yönetim kalitesi, yönetimin genişliği, beşeri sermaye birikimi, gelir eşitsizliği, ticari açıklık ve fiziki sermaye birikimi sayılabilir. Örneğin gelir eşitsizliği demokrasi ilişkisi ele alındığında birçok teorik çalışma (Lipset, 1959; Haggard ve Kaufman, 2008) demokrasinin daha düşük gelir eşitsizliği ile ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Demokrasinin gelir eşitsizliği ile ilişkili olduğunu öne süren geleneksel görüş, demokratik toplumlarda hükümetlere halkın gelirin yeniden dağılımı için baskı oluşturacağını savunur. Ayrıca demokrasi, politik gücün eşit dağılımını teşvik ederek, toplumun önemli bir kısmını temsil eden sınıfları (düşük ve orta) ve onları temsil eden çıkar grupları (işçi sendikaları ve siyasi partiler gibi) gelirin yeniden dağıtılmasına yönelik kamu politikalarını yönlendirmelerine olanak tanır. Demokrasi gelir eşitsizliğinin nedenlerine etki ederek de gelir eşitsizliğini etkileyebilir. Bilindiği üzere gelir eşitsizliklerinin en önemli sebeplerinden biri ücret farklılıklarıdır.

Kimi görüşlerin ise demokratik rejimlere karşı çıktıklarını görmek mümkündür. Buna göre, demokrasiler hızlı tüketime yönelik bir baskı oluşturarak ekonomideki yatırımların azalmasına neden olacaktır. Buna karşılık otokrasilerin geçerli olması durumunda, cari tüketimin rahat bir biçimde düşürülebileceği ve böylelikle ülke tasarruf miktarının daha kolay bir biçimde artırılacağı savunulmaktadır. Ancak ifade edilmelidir ki otoriter sistemlerde genelde güçler birliği olması nedeniyle yargı sistemi tam anlamıyla fonksiyonunu yerine getirememektedir.

Yapılan ampirik çalışmalar incelendiğinde, literatürde var olan üç temel görüşü destekleyen sonuçlara rastlamak mümkündür. İncelenen bu çalışmaların önemli bir kısmı bağdaşma yaklaşımıyla uyumluluk göstermektedir. Dolayısıyla demokrasi-ekonomik büyüme ilişkisi üzerine 21. yüzyılda yapılmış olan bu çalışmaların büyük bir kısmının bağdaşma yaklaşımını desteklediği söylenebilir. Türkiye ekonomisi için yapılmış çalışmalarda ise her üç görüşü destekler bulgulara ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Acaravcı, A. ve Erdoğan S. (2015). "Türkiye'de Demokrasi, Reel Gelir ve Dışa Açıklık Arasındaki Uzun Dönemli ve Nedensel İlişkiler", Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(31): 358-370.
- Acaravcı, A., Bozkurt, C. ve Erdoğan, S. (2015). "MENA Ülkelerinde Demokrasi-Ekonomik Büyüme İlişkisi", İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi, 3(4): 119-129.
- Acemoğlu, D. ve Robinson, J. A. (2014). *Ulusların Düşüşü*, F. R. Velioğlu (Çev.), İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık.
- Acemoğlu, D., Naidu, S., Restrepo, P. ve Robinson, J. A. (2015). "Democracy Does Cause Growth", <http://economics.mit.edu/files/11227> (Erişim Tarihi: 25.10.2016).
- Adejumobi, S. (2000). *Between Democracy and Development In Africa: What Are The Missing Links?*, http://documents.worldbank.org/curated/en/143061468741593788/820140748_2004041400400401/additional/28762.pdf (Erişim Tarihi: 24.10.2016).
- Alesina, A. ve Perotti, R. (1994). *The Political Economy of Growth: A Critical Survey of The Recent Literature*, <http://documents.worldbank.org/curated/en/383001468764673841/pdf/multi-page.pdf> (Erişim Tarihi: 30.10.2016).
- Altay, H. ve Çelebioğlu F. (2011). "Spatial Analysis of Relations Among Democracy, Economic Freedom and Economic Growth: A Research On The European Countries". Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(2): 219-234.
- Aron, J. (2000). "Growth and Institutions: A Review of the Evidence", *The World Bank Research Observer*, 15(1): 99-135.

- Artan, S. ve Kalaycı C. (2014), “Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Dışa Açıklık, Demokrasi ve Gelir Dağılımı İlişkisi”, Sosyal Güvenlik Dergisi, 4(2):69-88.
- Bakar, C. (2016). “Siyasal Sistemler ve Demokrasi Arasındaki İlişki”, Sağlık ve Toplum, 26(3): 44-55.
- Bardhan, P. (1997). “Corruption and Development: A Review of Issues”, Journal of Economic Literature, 35: 1320-1346.
- Barro, R. J. (1994). “Democracy and Growth”, <http://www.nber.org/papers/w4909.pdf> (Erişim Tarihi 25.10.2016).
- Barro, R. J. (1996). “Democracy and growth”. Journal of economic growth, 1(1): 1-27.
- Başar, S. ve Yıldız, Ş. (2012). “İktisadi Büyümenin Demokratikleşmeye Etkisi Üzerine Bir Araştırma.” Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 3(3): 9-38.
- Baum, M. A. ve Lake, D. A. (2003). The Political Economy of Growth: Democracy and Human Capital, American Journal of Political Science, 47(2): 333-347.
- Benhabib, J., Corvalan, A., ve Spiegel, M. M. (2013). “Income and democracy: Evidence from nonlinear estimations”, *Economics Letters*, 118(3), 489-492.
- Berber, M. (2011). İktisadi Büyüme ve Kalkınma. Trabzon: Derya Kitabevi.
- Besley. T. ve Kudamatsu, M. (2006). “Health and Democracy”, American Economic Review, 96(2):313-318.
- Beşkaya, A. ve Manan, Ö. (2008). “Demokrasi ile Ekonomik Büyüme-Kalkınma Arasındaki İlişki ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi, 10(1-2): 1-32.
- Beşkaya, A. ve Manan, Ö. (2009). “Ekonomik Özgürlükler ve Demokrasi İle Ekonomik Performans Arasındaki İlişkinin Zaman Serileri İle Analizi: Türkiye Örneği”, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 5(10), 47-76.
- Bhagwati, J. N. (2002). “Democracy and Development: Cruel Dilemma or Symbiotic Relationship”, Review of Development Economics, 6(2): 151-162.
- Bilecen, H. ve Kibis, E. Y. (2012). “Economic Growth and Democracy in Turkey”, Yönetim Bilimleri Dergisi, 10(20): 137-155.
- Bourdieu, P. (2010). “Sermaye Biçimleri”, Sosyal Sermaye: Kuram-Uygulama-Eleştiri, (Ed: M. M. Şahin ve A. Z. Ünal), (Çev: M. M. Şahin), Değişim Yayınları, İstanbul.
- Brunetti, A. (1992). Politisches System und Wirtschaftswachstum, Zürich: Verlag Rügger.
- Deininger, K. ve Squire, L. (1996). “A New Data Set Measuring Income Inequality”, The World Bank Economic Review, 10(3), 565-591.
- Djankov, S. La Porta, R., Silanes, F. L. De ve Shleifer, A. (2008). Transparency and Accountability, http://www.edhec-risk.com/edhec_publications/all_publications/RISKReview.2008-07-01.0355/attachments/EDHEC%20Working%20Paper%20Transparency%20and%20accountability.pdf (Erişim Tarihi: 30.10.2016).
- Doğan, A. (2005). “Demokrasi ve Ekonomik Gelişme”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 25: 1-19.
- Drury, A. C., Kriekhaus, J. ve Lusztig, M. (2006). “Corruption, democracy, and economic growth”, *International Political Science Review*, 27(2), 121-136.
- Erkuş, S. ve Karamelikli, H. (2016). “Türkiye’de Demokrasi ve İktisadi Büyüme Arasındaki Uzun Dönemli İlişki”, https://www.researchgate.net/profile/Sefa_... (Erişim Tarihi: 18.11.2016).
- Faust, J. (2006). “Die Dividende der Demokratie: Politische Herrschaft und gesamtwirtschaftliche Produktivität”, Politische Vierteljahresschrift. Heft 1, s.62-83.
- Field, J. (2006). Sosyal Sermaye. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Friedman, B. M. (2014). "Kapitalismus, Wirtschaftswachstum und Demokratie", In: von Müller C., Zinth CP. (eds) Managementperspektiven für die Zivilgesellschaft des 21. Jahrhunderts. Springer Gabler, Wiesbaden, pp.3-15.
- Friedman, M. (1962). Kapitalizm ve Özgürlük, Nilgün Himmetoğlu ve Doğan Erberk (Çev.) 1. Baskı, 2008.
- Gerring, J., Bond, P., Barndt, W. T., ve Moreno, C. (2005). "Democracy and Economic Growth: A historical perspective. *World Politics*, 57(3), 323-364.
- Guiso, L., Sapienza, P. ve Zingales, L. (2004). "The Role of Social Capital in Financial Development", *American Economic Review*, 94(3).
- Haggard, S. ve Kaufman, R. R. (2008). *Development, Democracy, and Welfare States: Latin America, East Asia, and Eastern Europe*. Princeton: Princeton University Press.
- Han, E. ve Kaya, A. A. (2012). *Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika*, Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- Hayaloğlu, P. (2015). MINT Ülkelerinde Demokrasi Ekonomik Büyüme Nasıl Etkilemektedir?, *Uluslararası Ekonomi ve Yenilikler Dergisi*, 1(1): 17-29.
- Hernández-Murillo, R. ve Martinek, C. J. (2008). "Which Came First- Democracy or Growth?", *The Regional Economist*, <https://www.stlouisfed.org/publications/regional-economist/april-2008/which-came-firstdemocracy-or-growth> (Erişim Tarihi: 19.11.2016).
- Houle, C. (2009). "Inequality and Democracy: Why Inequality Harms Consolidation but Does not Affect Democratization", *World Politics*, 61(4), 589-622.
- Huber, E., Rueschemeyer, D. ve Stephens, J. D. (1993). "The Impact of Economic Development on Democracy", *Journal of Economic Perspectives*, 7(3), 71-85.
- Huntington, S. P. (2007). *Üçüncü Dalga 20. Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma, E. Özbudun (Çev.)*. Ankara: Kıta Yayınları.
- İnsel, A.(2006). *İktisat İdeolojisinin Eleştirisi*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Jamali, K., Wandschneider, K., ve Wunnava, P. V. (2007). "The effect of political regimes and technology on economic growth", *Applied Economics*, 39(11), 1425-1432.
- Jaunky, V. C. (2013). "Democracy and economic growth in Sub-Saharan Africa: a panel data approach. *Empirical Economics*", 45(2): 987-1008.
- Jones, C. I. (2001). *İktisadi Büyüme Giriş, Ş. Ateş ve İ. Tuncer (Çev.)*, Birinci Basım, İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Kalaycı, C. ve Artan, S. (2012). "Demokrasi ve Dış Ticaret: OECD ve MENA Ülkeleri Örneği", *TİSK Akademi*, 7(13): 198-219.
- Karakaş, E. (1994). "Devlet-Ekonomi İlişkileri Üzerine Bazı Düşünceler". *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, (36).
- Karakayalı, H. ve Yanıkkaya, H. (2006). "Kurumsal Faktörlerin Ekonomik Büyüme Etkileri", Ed. Çoşkun Can Aktan, *Kurumsal İktisat Kurulları, Kurumlar ve Ekonomik Gelişme*, SPK Kurumsal Araştırmalar Serisi No. 2, Yayın No. 194, s.135-157.
- Krueger, PM., Dovel. K. Denney, J.T. (2015). "Democracy and self-rated health across 67 countries: A multilevel analysis", *Social Science & Medicine*, 143;137-144.
- Kuşat, N. (2011). "Demokratikleşme Sürecini Tamamlayamamış Toplumların Ekonomik ve Siyasi Açından Değerlendirilmesi: Sürdürülebilir Demokrasi", *Yönetim ve Ekonomi Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1): 125-137.
- Lambertz, G. (1991). *Bessere Wirtschaftspolitik Durch Weniger Demokratie? Ökonomische Demokratiekritik und Theorie der Autokratie*. Hamburg: Steuer und Wirtschaftsverlag.

- Linggi, D. (2011). *Vetruen İn China Ein Kritischer Beitrag Zur Kulturvergleichenden Sozialforschung*. Wiesbaden: Vs Verlag Für Sozialwissenschaften.
- Lipset, S. M. (1959). Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy, *The American Political Science Review*, 53(1): 69-105.
- Martin, C. W. (2006). Außenwirtschaft und Weltwirtschaft Politisch-institutionelle Determinanten der Außenwirtschaftsorientierung in Entwicklungsländern, Ed. Obinger, H., Wagschal, U. Kittel, B. Politische Ökonomie Demokratie und Wirtschaftliche Leistungsfähigkeit. Wiesbaden: Vs Verlag Für Sozialwissenschaften, 2006, pp.227-258.
- Masaki, T., ve Van de Walle, N. (2014). "The impact of democracy on economic growth in sub-Saharan Africa", *1982-2012* (No. 2014/057). WIDER Working Paper.
- Milner, H. V. ve Kubota, K. (2005). "Why the move to free trade? Democracy and trade policy in the developing countries." *International*
- Minier, J. (2001). "Political Institutions and Economic Growth", *Knowledge, Technology & Policy*, 13(4): 85-93.
- Muller, E. N. (1988). "Democracy, Economic Development and Income Inequality", *American Sociological Review*, 53: 50-68.
- Muller, E. N. (1995). Economic Determinants of Democracy, *American Sociological Review*, 60(6): 966-982.
- Obinger H. (2006). Die Politische Ökonomie Des Wirtschaftswachstums, Ed. Obinger, H., Wagschal, U. Kittel, B., Politische Ökonomie Demokratie und Wirtschaftliche Leistungsfähigkeit. Wiesbaden: Vs Verlag Für Sozialwissenschaften, 2006, pp.113-149.
- Obinger, H. (2001). Demokratie und Wirtschaftswachstum Theoretische Ansätze und Emprische Befunde Des Quantitativen Internationaln Vergleiches, *Zeitschrift Für Internationale Beziehungen*. Heft 2, s.321-344.
- Oliva, M. A., ve Rivera-Batiz, L. A. (2002). "Political institutions, capital flows, and developing country growth: An empirical investigation", *Review of Development Economics*, 6(2), 248-262.
- Olson, M. (2002). *Macht und Wohlstand: Kommunistischen und Kapitalistischen Diktaturen Entwachsen*. (Çev. Gerd Fleischmann). Tübingen: Mohr Siebeck.
- Papaioannou, E., ve Siourounis, G. (2008). "Democratisation and growth", *The Economic Journal*, 118(532), 1520-1551.
- Przeworski, A. ve Limongi, F. (1993). "Political Regimes and Economic Growth", *Journal of Economic Perspectives*, 7(3): 51-69.
- Rachdi, H., ve Saidi, H. (2015). "Democracy and Economic Growth: Evidence in MENA Countries", *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 191, 616-621.
- Razmi M. J. ve Refaei R. (2013). "The Effect of Trade Openness and Economic Freedom on Economic Growth: the Case of Middle East and East Asian Countries". *International Journal of Economics and Financial Issues*. 3(2): 376-385.
- Reuveny, R. ve Li, Q. (2003). "Economic Openness, Democracy and Income Inequality: An Empirical Analysis", *Comparative Political Studies*, 36(5): 575-601.
- Rodrik, D. (1999). Democracies Pay Higher Wages, *The Quarterly Journal of Economics*, 114(3): 707-738.
- Rodrik, D. (2009). *Tek Ekonomi Çok Reçete Küreselleşme, Kurumlar ve Ekonomik Büyüme*, N. Domaniç (Çev.), Ankara: Eflatun Yayınevi.
- Rodrik, D. (2000). "Institutions for High Quality Growth: What They are and How to Acquire Them", *National Bureau of Economic Research, Working Paper 7540*.
- Rüland, J. (1997). *Wirtschaftswachstum und Demokratisierung in Asien: Haben die Modernisierungstheorien doch recht?*, Ed. Manfred Schultz, *Entwicklung Die Perspektive Der Entwicklungssoziologie*, Vs Verlag Für Sozialwissenschaften, pp.83-110.

- Saatcioğlu, C. ve Karaca, O. (2015). “İktisadi Kalkınmanın Demokrasi Üzerindeki Etkisi: Panel Veri Analizi.” Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi. 29(4): 775-796.
- Saxer, M. (2009). Demokratie Schafft Entwicklung, http://www.frankfurter-hefte.de/upload/Archiv/2009/Heft_11/PDF/2009-11_Saxer_web.pdf (Erişim Tarihi: 21.10.2016).
- Sen, A. (2004). Özgürlükle Kalkınma, Y. Alogan(Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sirowy, L. ve Inkeles, A. (1990). The Effects of Democracy on Economic Growth and Inequality: A Review, *Studies In Comparative International Development*, 25(1): 126-157.
- Smith, A. (2016). Milletlerin Zenginliği, H. Derin (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sucu, M. B. (2017). Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Ekonomik Özgürlük, Büyüme ve Kalkınma İlişkisi: Bir Panel Veri Analizi. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 2(2): 135-167.
- Sunde, U. (2006). Wirtschaftliche Entwicklung Und Demokratie Ist Demokratie Ein Wohlstandsmotor Oder Ein Wohlstandsprodukt?“, http://www.iza.org/de/webcontent/publications/papers/viewAbstract?dp_id=2244 (Erişim Tarihi: 24.10.2016).
- Şahin, D. (2017). Geçiş Ekonomilerinde Demokrasi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi. Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5(1): 45-47.
- Şahin, İ. (2016). “Türkiye’de 1980-2015 Yılları Arası Demokrasi, Ekonomik Özgürlük ve Yolsuzlukların Ekonomik Büyümeye Etkileri.” Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi. 6 (2): 317-334.
- Şanlısoy, S. (2010). “Politik İstikrarsızlık-Ekonomik Süreç Politikaları Etkileşimi”, *Sosyoekonomi Dergisi*, 13(13): 191-214.
- Şenses, F. (2014). Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tavares, J. ve Wacziarg, R. (2001). “How Democracy Affects Growth”, *European Economic Review*, 45: 1341-1378.
- TDK (2011). İktisat Terimleri Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tunçşiper, B. ve Biçen Ö. F. (2014). “Ekonomik Özgürlükler ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Panel Regresyon Yöntemiyle İncelenmesi.”Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi. 9(2): 25-45.
- Türkkan, E. (1996). Ekonomi ve Demokrasi, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Weede, E. (1983). “Das Verhältnis von Demokratisierung und Wirtschaftswachstum in Entwicklungsländern”. In: *Gesellschaftliche Probleme als Anstoß und Folge von Politik* (pp. 154-168). VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Welander, A., Lyttkens, C.H. ve Nilson, T. (2015). “Globalization, Democracy, and Child Health in Developing Countries”, *Social Science&Medicine*, 136-137:52-63.
- Williams, K. (2017). “Does democracy dampen the effect of finance on economic growth?”, *Empirical Economics*, 52(2): 635-658.
- Yalman, İ. N., Sandalcılar, A. R., ve Demirkoparan, F. (2011). “Özgürlükler ve Ekonomik Kalkınma: Latin Amerika ve Türkiye”, Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi 25.: 431-444.
- Yay, G. G. (2002). “İktisadi Gelişme ve Demokrasi İlişkisi Üzerine Bir Sınama”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 52(1): 27-54.
- Yıldırım, C. (2011). “Birinci ve İkinci Nesil Washington Uzlaşması: Neoliberal İktisat Politikalarının 1980’den Sonraki Evrimi”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(2): 1-23.
- Zouhaier, H., Karim, K. M. (2012). “Democracy, Investment and Economic Growth”, *International Journal of Economics and Financial Issues*, 2(3), 233-240.